

**Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta**

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Jitka Dočkalová

**Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta**

Vývoj latiny od prvních písemných památek po karolinskou renesanci

**The Evolution of the Latin language from the first written records to
the Carolingian Renaissance**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Kysučan Lubor, Ph.D.

Autor: Jitka Dočkalová

Olomouc 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: "Vývoj latiny od prvních písemných památek po karolinskou renesanci" vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis

Děkuji Doc. PhDr. Luboru Kysučanovi, Ph.D. za podnětné připomínky k tématu a za inspirativní vedení práce.

Obsah

Úvod	3
I. Archaická latina (6.- 2. stol. př. Kr.)	4
I. I. Charakteristické rysy	4
I. II. Archaické nápisy	6
II. Klasická latina (1. stol. př. Kr. - 1. stol. po Kr.)	12
II. I. Charakteristické rysy v tvorbě Caesara	12
II. II. Charakteristické rysy v tvorbě Cicerona	14
III. Vulgární latina	16
III. I. Charakteristické rysy	17
III. II. Zdroje lidové latiny	21
IV. Románské jazyky	25
V. Křesťanská latina (2.- 6. stol. po Kr.)	27
V. I. Charakteristické rysy	28
V. I. I. Biblická latina	30
V. II. Bible	30
V. III. Misionářství	33
V. IV. Patristika	34
V. IV. I. Sv. Ambrož	34
V. IV. II. Sv. Jeroným	34
V. IV. III. Sv. Augustinus	35
V. IV. IV. Sv. Řehoř Veliký	37
VI. Merovejská latina (6. – 8. stol. po Kr.)	39
VI. I. Charakteristické rysy	39
VI. II. Písemné památky	40
Závěr	41
Seznam literatury	42
Seznam historických pramenů	45
Resumé	46
Summary	47

Úvod

Každý den, ať vědomě či nevědomě, použijeme nějaké slovo, které má svůj původ v latinském jazyce. Vezměme si třeba slovo automobil, škola, názvy měsíců ve většině evropských jazyků nebo slova z odborné terminologie. I když se to nezdá, je latina neoddělitelnou součástí našeho každodenního života. Takže jaký je to vlastně jazyk, jazyk latinský? Jaká byla jeho evoluce? Jak je možné, že slovíčko, které vysloví Angličan nebo Španěl, nám připadne povědomé? Na všechny tyto otázky snad najdeme odpověď na následujících stránkách.

Práce je členěna na šest kapitol, přičemž každá kapitola zpracovává jedno vývojové stadium latinského jazyka. V každé části je kladen důraz na morfologické a syntaktické změny ve vývoji latiny, písemné památky pocházející z toho kterého období a osobnosti, které by neměly být opominuty ve spojitosti s latinským jazykem. Protože je vývoj latiny velmi široké téma, které pokrývá časové období od 6. stol. př. Kr. prakticky až do dnešní doby, je tato práce ohraničená první polovinou této epochy.

Na začátku stojí archaické období, kdy latina ještě neměla žádnou pevně danou strukturu a latinsky psané památky se omezují na nápisy na hrobkách nebo keramice. Následuje klasické období, které dodnes slouží jako vzor ryzosti latinského jazyka. Mezi osobnostmi literárního světa vyniká Caesar a Cicero. Všemi etapami vývoje jazyka se prolíná vulgární latina, která působí paralelně se spisovnou řečí, a je tudíž zařazena do třetí kapitoly. Následuje část o románských jazycích, které můžeme považovat za dědice kultury latinského vulgárního jazyka. Pátou kapitolu tvoří křesťanská latina, která pomocí Bible, misijních cest a učení církevních otců ovládla celý tehdy známý křesťanský svět. Poslední kapitola pokrývá období panování merovejské dynastie, kdy vývoj latiny na rozdíl od klasického období dosáhl svého pomyslného dna. Následovala by latina v době panování Karla Velikého a karolinské renesance.

I. Archaická latina (6.- 2. stol. př. Kr.)

Jako archaické období v širším smyslu je označována nejstarší epocha vývoje latiny, kdy vznikaly první písemné památky. V užším smyslu to znamená období 3. a 2. stol. př. Kr., kdy vznikají první literární památky. V tomto období latina prochází rychlým hláskovým vývojem, neexistuje žádná jednotná gramatika, morfologie a fonologie teprve dostávají svůj tvar.¹

I. I. Charakteristické rysy

1) Některá slova mají dva významy: *altus* s významem vysoký nebo hluboký, *clarus* jako slavný nebo vykřičený, *meritum* jako zásluha nebo vina, *proximus* jako další nebo poslední, *sacer* jako svatý nebo prokletý atd.

Na tento problém narazil Dante, když ve své Božské komedii použil polovinu verše z Vergilia „*Auri sacra fames.*“ (*Aeneis III, 57*) a přeložil to jako „svatý hlad po zlatě“ místo „prokletý hlad po zlatě“.

2) Často používaná slova jsou většinou krátká, jednoslabičná, stručná a úsečná. Patří do oblasti vojenství (*fas, ius, lex, vis*) nebo oblasti přírody (*flos, frux, lac, sus*) nebo slova, která se dají použít v mnoha významech (*ars, res*).

3) Při spojování slov ve věty se nepoužívaly žádné pojící prvky, protože nebyly k dispozici. Neexistoval určitý nebo neurčitý člen a počet předložek byl omezen.

4) U sloves chyběla zájmena, takže nebylo možné rozpoznat, o kterou osobu se jedná.²

5) Neexistoval žádný závazný slovosled. Můžeme si ale všimnout, že důraz byl kladen na začátek a konec věty. Např. Caesar tento prvek použil cíleně: „*Gallia est omnis divisa in partes tres.*“ (*De bello Gallico I*)

6) Byla omezená slovní zásoba.³

¹ PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J. *Archaická latina*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 13.

² SKUTSCH, F. *Die lateinische Sprache*, in: *Die Kultur der Gegenwart*. Teil 1. Leipzig: B. G. Teubner, 1913, s. 523- 565.

³ Čerpáno ze skript z německé univerzity Erlangen (2011): *Einführung in das Mittellatein und Neulatein* pod vedením Dr. Stefana Webera.

Celkově se dá jazyk charakterizovat jako velmi nesourodý. Vzhledem k tomu, že se nám nedochovalo mnoho památek, můžeme se pouze domnívat, jak které slovo mělo vypadat.

Hlásky

Jak nám dokládá Quintilian, kolísala výslovnost samohlásek *u* a *i*. Správnou výslovnost bychom mohli připodobnit německému *ü*: *maxumus / maximus, clupeus / clipeus*

„*Est medius quidam u et i litterae sonus (non enim sic „optimum“ dicimus ut „optimum“).*“

(*Institutio Oratoria I, 4, 8*)

„Mezi písmeny *u* a *i* je nějaký zvuk (neříkáme totiž „optimum“ ani „optimum“).“

Před hláskami *r, s, t* se mění *vo-* na *ve-*, např. *voster* se v klasické latině napíše *vester*.

Diftong *eu* se mění v *ou*. K vývoji dochází i u ostatních diftongů, nezřídka dojde až k jejich monoftongizaci. Diftong *ei* se během 3. stol. př. Kr. mění na *a*, později v pol. 2. stol. se mění na klasické *ī* (*deico* > *dīco*, *castreis* > *castris*, *scribeis* > *scribis*).⁴ Diftong *ae* ve vnitřní slabice přechází v *ī* (*caedō* > *incīdō*; *aequus* > *inīquus*). Víceméně nezměněný zůstává diftong *au*, pokud se nejedná o vnitřní slabiku, kde se mění na *ū* (*claudō* > *inclūdō*; *causa* > *incūsō*). Diftong *ou* zůstává na nejstarších nápisech zachován, ale během 3. stol. se mění na *ū* (*LOVCINA* > klas. *Lūcina*). Diftong *oi* se během 3. stol. změnil na *ū* (např. *oinos* > *ūnus*).

Na konci slova odpadá vokál. Tento jev se nazývá apokopa. Můžeme ho najít u klasických neuter nom. sg., např. *animāle* > *animal*, *exemplāre* > *exemplar*.

Během 4. stol. př. Kr. se souhláska *s* mezi vokály mění na *r*. Důkazem toho je komentář, který napsal M. T. Varro:

„*In multis verbis, in quo antiqui dicebant S, postea dicunt R, ut in carmine Saliorum sunt haec: ...foedesum foederum, plusima plurima, meliosem meliorem, asenam arenam, ianitos ianitor, quare est Casmena Carmena carmina carmen, R extrito Camena factum.*“

(*De lingua latina VII, 3*)

⁴ CLACKSON, J., HORROCKS, G. *The Blackwell history of the Latin language*. Oxford: Blackwell Publishing, 2007, s. 94.

„V mnohých slovech, ve kterých dříve říkali S, později říkali R, a v písni Saliů jsou tyto: ... foedesum místo foederum, plusima místo plurima, meliosem místo meliorem, asenam místo arénám, ianitos místo ianitor, pročez Casmena je Carmena, vypuštěním R se stala Camena.“

Tuto změnu najdeme doloženou i u Cicerona:

„[...] ante L. Papirium Crassum, qui primum Papisius est vocari desitus.“

(*Epistulae ad familiares*, IX, 21, 2)

„[...] před L. Papiriem Crassem, který se nechal jmenovat Papisius.“

Přestože můžeme koncové *-d* najít na nápisech i na konci 2. stol. př. Kr., odpadá už před koncem 3. stol. př. Kr. na konci slova po dlouhé samohláске (*POPLICOD* > klas. *pūblicō*, *PREIVATOD* > klas. *prīvātō*).

Na nápisech často mizelo koncové *-m*, protože se slabě vyslovovalo: *OPTVMO* > klas. *optimum*; *VIRO* > klas. *virum*. V klasické latině a na nejstarších nápisech ho můžeme vidět ještě zachované. Před hláskami *s* nebo *f* vypadává hláska *n* (*cōnsul* > *cōsul*). Tuto změnu najdeme na archaických nápisech, je běžná u vulgární latiny, ale v klasické latině ji nenajdeme.

Stejně tak odpadávalo koncové *-s*, např. *NATIONV CRATIA* > *natiōnis grātiā*.

Ke konci 4. stol. př. Kr. dochází k zjednodušení *di* > *i* (*DIOVEM* > klas. *Iovem*), od pol. 3. stol. př. Kr. se zjednodušuje *du* > *b* (*DVONORO* > klas. *bonōrum*), během 2. stol. př. Kr. se mění *gn* > *n* (*GNOSCIER* > klas. *nōscī*). K redukci dochází i u *sm* > *m*, *sn* > *n* (*COSMIS* > klas. *cōmis*). Souhlásky *v* a *h* mezi vokály vypadávaly, např. *mī* < *mihi*, *nīl* < *nihil*.⁵

I. II. Archaické nápisy

Nápisy byly zhotoveny s úmyslem odolat času, což se týká hlavně náhrobních nápisů, a podle toho také vypadala volba materiálu. Většinu nápisů, které se nám dochovaly, najdeme vytesanou do kamene (tuf, travertin, vápenec, mramor), na keramice, na zdech hrodek nebo vyryté do kovu nebo do voskových tabulek. Můžeme z nich vyčíst, jak vypadal každodenní život a jsou pro nás prvním vodítkem k tomu, abychom se dozvěděli o jazykovém vývoji, protože tyto nápisy vznikly dříve než první literární díla. Díky nim můžeme potvrdit některé informace z literárních pramenů. Protože bylo Latium rozděleno na menší samostatné státy,

⁵ Viz PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J., s. 36- 43.

můžeme podle nápisů rozpoznat různé dialekty. Z nich si největší pozornost zaslouží dialekt římský, faliský (kolem města Falérií) a praenestský (kolem Praeneste).⁶ Časové zařazení bývá často obtížné, protože z malých úlomků nejde dobře určit doba jejich vzniku. Přesný počet nápisů není znám (více než 200 tisíc), protože některé jsou považovány za padělky. Dochovaly se nám jak samotná slova, tak i delší nápisy. Pod názvem *Corpus inscriptionum Latinarum* najdeme soubory a edice latinských nápisů, které pochází zřejmě z 6. stol. př. Kr. až po konec 6. stol. n. l.⁷ Tento soubor vznikl z iniciativy a spolupráce německého profesora Theodora Mommsena, který začal antické nápisy shromažďovat během svého studia v Itálii.⁸

Převážnou část nápisů tvoří náhrobní nápisy (*tituli sepulcrales*). Jsou to vlastně epitafy na hrobkách. Často se jejich podoba blíží čestným nápisům (*tituli honorarii*), jež jsou věnovány žijícím osobám. *Tituli honorarii* najdeme u podstavce sochy, která byla vztyčena na počest nějaké osoby. Na nápisu se nachází jméno, úřední kariéra (*cursus honorum*) a slova od toho, kdo dal sochu vztyčit. Sakrální nápisy (*tituli sacri*) obsahují předpisy spojené s kultem římských božstev. Najdeme je na votivních darech, předmětech, které mají spojitost s bohem nebo oltářích.⁹ Další část tvoří úřední nápisy (*acta et leges*), dedikační nápisy, které se vztahovaly k soukromému životu, ale i k náboženskému životu, tzv. votivní nápisy. Nápisy na stavbách určených veřejnosti (*tituli operum locorumque publicorum*), jako např. divadla, chrámy, mosty, nesly jméno toho, kdo financoval stavbu budovy. Nápisy najdeme i na obyčejných předmětech denní potřeby (*instrumentum domesticum*), často ve formě tzv. „mluvících předmětů“ (*tituli loquentes*), kdy k nám sám promlouvá předmět v 1. osobě. Většinou mají strukturu nápisu: „já jsem + jméno vlastníka“ nebo „mě daroval/věnoval/vyrobil + jméno výrobce“. Např. *Eco urna...* Nejpočetnější sbírka mluvících předmětů se dochovala z etruštiny. Nejvíce byly mluvící předměty oblíbené v archaické době, pak jejich četnost ubývá.¹⁰

⁶ OSTRÁ, R. *Přehled vývoje románských jazyků I. Lidová latina. Francouzština*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 5.

⁷ GORDON, A., E. *Illustrated introduction to Latin Epigraphy*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1983, s. 5- 8.

⁸ DANKWARD, V. *Alte Geschichte in Studium und Unterricht: Eine Einführung mit kommentierten Literaturverzeichnis*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1994, s. 80.

⁹ ADKINS, L., ADKINS, R. A. *Handbook to Life in Ancient Rome*. New York: Oxford University Press, 1998, s. 235.

¹⁰ Viz PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J., s. 73.

Archaické nápisy ze 7. stol. př. Kr.

Zřejmě nejstarší latinský nápis se nachází na zlaté sponě z Praeneste¹¹ (tzv. *Fibula Praenestina*). Spona sloužila k přichycení mužského i ženského šatu. Tuto sponu poprvé uveřejnil r. 1887 archeolog Wolfgang Helbig v Německém archeologickém institutu. Dlouho se pochybovalo, zda spona i nápis jsou pravé. Tvůrcem údajně měl být i samotný Helbig, který měl dostatek znalostí k vyrobení padělku. Nakonec bylo pomocí chemických pokusů dokázáno, že spona i nápis skutečně pocházejí z první poloviny 7. stol. př. Kr. Spona byla pravděpodobně nalezena v hrobce Bernardini, ve které bylo nalezeno několik dalších spon stejného typu.¹² Nápis na sponě MANIOS : MED : FHE : FHAKED : NVMASIOI (*Manius me fecit Numerio*.¹³) je psán zprava doleva.

Ve stejné hrobce jako *Fibula Praenestina* byl nalezen stříbrný pohár přibližně datovaný do r. 670 př. Kr. Při jeho čištění v r. 1949 byl objeven nápis FETVSIA psaný zprava doleva. Můžeme se domnívat, že se zde jedná o ženu jménem *Vetusia* nebo že pohár patří aristokratickému rodu *Vetusiů*, který patřil k zakladatelům římské republiky.¹⁴

Do r. 630 př. Kr. je datován nápis ECOVRNATITAVENDIASMAMARDFH na nádobě, která patřila do pohřební výbavy. Nápis je psán zleva doprava, bez mezer mezi slovy (*scriptio continua*). Po přepisu do klasické latiny nápis zní: *Ego <sum> urna Titae Vendiae, Mamercus me fecit*.¹⁵

Nápis SALVETODTITA byl nalezen r. 1979 v Gabiích v nekropoli Osteria dell'Osa. Je napsán na nádobě z červené hlíny, která sloužila na víno. Nápis je psán zleva doprava. V klasické latině nápis zní: *Salveto, Tita!* Autor přeje mnoho zdraví Titě, která tuto nádobu dostala darem. Po smrti byla nádoba dána Titě do hrobu.¹⁶

Archaické nápisy z 6.- 5. stol. př. Kr.

V r. 1899 objevil italský archeolog Giacomo Boni v blízkosti řečnické tribuny na Foru Romanu nápis na cippu¹⁷. Je znám také pod jménem *lapis niger*, protože nápis byl pod tímto černým kamenem nalezen. Začátky a konce řádků jsou poškozeny a z nápisu se dochovala asi jen polovina, proto je nemožné nápis správně interpretovat. Mnohé interpretace se od sebe liší. Nápis je psán vertikálním bústrofédonem, tzn. řádky textu běží zprava doleva a zpět. Ze

¹¹ Praeneste, tzn. Palestrina, město východně od Říma

¹² MARAS, D. F. *Scientist declare the Fibula Praenestina and its inscriptions to be genuine „betone any reasonable doubt“*, in: *Etruscan News*, číslo 14. New York, 2012, s. 20.

¹³ „Manios mě vytvořil pro Numeria.“

¹⁴ Viz PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J., s. 56.

¹⁵ „Já jsem nádoba Tity Vendie, Memercus mě vytvořil.“

¹⁶ Viz PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J., s. 58.

¹⁷ Cippus, tzn. čtyřhranný kamenný sloup.

slov *QUOI HO(N)<CE LOQOM SCIENS VIOLASID S>AKROS ES<ED>* dostaneme „*Qui hunc locum sciens viloverit, sacer sit*“¹⁸. Z toho můžeme soudit, že se jedná o náboženský text.¹⁹

Duenův nápis se nachází na trojdílné terakotové misce, která je datována do doby 580-570 př. Kr. Miska byla objevena r. 1880 v Římě na Quirinalu. Zřejmě sloužila k uchování nějaké vonné látky nebo líčidla. K tomuto závěru se dochází z nápisu (přeloženo do češtiny): „*Při bozích přísahá ten, kdo mě věnuje, není- li k tobě dívka milá a /nevychází- ti vsťříc/, smiř ji proudy (vůně). Dobrý (člověk) mě vyrobil jako /dobrý dárek/ pro dobrého (člověka), ať mě zlý neukradne.*“²⁰

Na kamenném podstavci z Tiburu²¹ je napsáno (přepsáno do klas. latiny): „*Huic me dedicat Gaius ...monius Qetius donum pro filio.*“²² Nápis je datován do období 540- 500 př. Kr. Je napsaný spirálovitě, zprava doleva. Podstavec sloužil pro votivní předměty.²³

V Laviniu, které se nachází asi 30 km od Říma, byla v r. 1958 nalezena bronzová tabulka s nápisem: *CASTOREI : PODLOVQVEIQVE / QVROIS*. Jedná se o věnování Kastorovi a Pollukovi, synům. QVROIS je transliterací řeckého slova κούροϊς (synům).²⁴

V říjnu 1977 během archeologických vykopávek v Satricu objevili archeologové v základech chrámu popsany kámen, který datovali do r. 500 př. Kr. Tento kámen byl použit ke stavbě chrámu zasvěceného bohyni Mater Matua,²⁵ přičemž došlo k poškození. Nápis zní: „*JEISTETERAI POPLIOSIO VALESIOSIO SVODALES MAMARTEI.*“²⁶ Zdá se, že Publius Valerius je ta samá osoba jako P. Valerius Publicola, jeden z předních Římanů. Podle Livia byl jedním z tribunů, kteří vedli římskou armádu v bitvě u Satrica r. 377 př. Kr., právě P. Valerius.²⁷

Dva archaické nápisy se nachází na keramické misce, která byla nalezena při ústí řeky Garigliano. Je datována na přelom 6. a 5. stol. př. Kr. První nápis se nachází na vnější straně misky a obsahuje jenom jméno. Druhý text se nachází na vnitřní straně. Vypadá to, že texty

¹⁸ „Kdo toto místo vědomě poškodí, ať je proklet.“

¹⁹ Čerpáno ze skript z německé univerzity Erlangen (2011): Einführung in das Mittellatein und Neulatein pod vedením Dr. Stefana Webera.

²⁰ Viz PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J., s. 63.

²¹ Tibur je dnešní Tivoli.

²² „Jemu mě věnuje Gaius...monius Quetius jako dar za syna.“

²³ Viz PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J., s. 65- 66.

²⁴ BALDI, P. *The Foundations of Latin*. New York: Mouton de Gruyter, 1999, s. 196.

²⁵ Viz BALDI, P., s. 204.

²⁶ „Společníci Publia Valeria postavili Martovi.“

²⁷ FORSYTHE, G. *A critical history of early Rome: from prehistory to the first Punic War*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2005, s. 199.

byly napsány dvěma různými autory a že vnější text je o něco starší než text vnitřní.²⁸ Český překlad vnitřního nápisu zní: „(Já) patřím spolu s mými druhy Trivii, dobré mezi bohy. Neseber mě.“ Miska byla votivním darem pro bohyni Trivii.²⁹

Tituli sepulcrales

Mezi nejznámější náhrobní nápisy patří tzv. *Scipionum elogia*, která tvoří devět nápisů na sarkofázích příslušníků rodiny Scipionů. Uvnitř hrobky poblíž Via Appia se nalézaly do skály vytesané sarkofágy s pozůstatky příslušníků rodu. První, kdo zde byl pohřben, byl L. Scipio Barbatus, konzul r. 298 př. Kr. Některé nápisy na hrobkách jsou psané saturnským veršem a zaznamenávají úřední kariéru a skutky pohřbené osoby. Hrobka byla otevřena začátkem 17. stol. Originály nápisů jsou uchovávány ve Vatikánu.³⁰

Do 1. pol. 2. stol. př. Kr. je datován nápis na hrobce Marca Caecilia. Je vytesán do tiberského tufu a napsán v saturnském metru. V překladu do češtiny zní: „Toto je hrobka Marca Caecilia. Jsem rád, že ses, poutníku, zastavil u mého sídla. Ať se ti dobře daří a jsi zdrav, spi bez starostí.“³¹

Dedikační nápisy

Nápis *Novius Plautius me Romae fecit, Dindia Magolnia filiae dedit.*³² se nachází na bronzové cistě datované do r. 315 př. Kr. Na cistě jsou vyryty pruhy, mezi kterými je zobrazen mytologický výjev o Argonautech. Cistu našel v r. 1738 italský archeolog Francesco Ficoroni na pohřebišti v Praeneste.³³ Cista po něm dostala své jméno jako tzv. Cista Ficoroni.

Tituli sacri

Fratres Arvales bylo bratrstvo 12 mužů, kteří měli za úkol řídit svátek Dea Dia v květnu. Dea Dia byla bohyně zemědělství a rostoucího obilí. Píseň tohoto bratrstva (tzv.

²⁸ VINE, B. *Remarks on the archaic latin „Garigliano Bowl“ inscription*, in: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* (121). Bonn: Dr. Rudolf Babely GmbH, 1998, s. 257- 262.

²⁹ Viz PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J., s. 71.

³⁰ PLATNER, S. B. *Sepulcrum Scipionum*, in: *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*. London: Oxford University Press, 1929, s. 484- 486.

³¹ Viz PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J., s. 81.

³² „Novius Plautius mě v Římě vyrobil, Dindia Magolnia dala dceři.“

³³ SIMON, E. *Schriften zur etruskischen und italischen Kunst und Religion*. Stuttgart: Steiner, 1996, s. 151- 161.

carmen teatrum Arvalium) byla r. 218 po Kr. vytesána do mramorové desky, ale text je archaický. Píseň byla zpívána pod širým nebem a doprovázena slavnostním tancem.³⁴

V r. 1876 byl ve Spoletu nalezen vápencový cippus, jehož text je datován na přelom 3. a 2. stol. př. Kr. Je v něm vyjádřen příkaz, že nikdo nesmí jakkoliv poškodit posvátný háj. Pokud se tak stane, musí Iovovi obětovat býka.

Acta et leges

Senatusconsultum de Bacchanalibus je nejstarší neliterární latinský text, který se nám dochoval. Nachází se na bronzové destičce, která byla nalezena v r. 1640 v Tiriolu v jižní Itálii. Text je datován do r. 186 př. Kr. Jedná se o usnesení senátu, které zakazuje obřady k uctění boha Bakcha. Mezi lety 568 až 186 se v Římě rozmohl kult uctívání boha Bakcha. Kvůli tajným organizacím tohoto kultu, který se stával stále mocnějším, se stát cítil být ohrožen. Proto vydal toto nařízení. Originál nápisu se dnes nachází ve Vídni.³⁵

V r. 450 př. Kr. byly sepsány právní normy pod názvem *Leges doudecim tabularum*. Tento soupis byl vystaven na římském fóru. Z tohoto zákoníku jsou dochované pouze zlomky, které přežily požár Říma v r. 390 př. Kr. Autoři, kteří tento text ve svých dílech citovali, nepracovali s původním textem a často ho modernizovali. Proto v jazyce zákonů najdeme nejen archaické prvky, ale i prvky z pozdější doby.³⁶

³⁴ ALLEN, F. D. *Remnants of early Latin*. Boston: Ginn and Heath, 1880, s. 65- 66.

³⁵ Viz ALLEN, F. D., s. 28- 31.

³⁶ Viz PULTROVÁ, L.,URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J., s. 97.

II. Klasická latina (1. stol. př. Kr. - 1. stol. po Kr.)

Zatímco doba archaická je charakterizována bouřlivým vývojem jazyka a přejímáním z řečtiny, je v době klasické vývoj jazyka již ustálený. V 3. – 2. stol. př. Kr. nacházíme archaické prvky, lidové prvky a řecké neologismy, které se ustálily. V dalším vývoji se latina snaží těchto prvků zbavit. Na začátku 2. stol. př. Kr. se stále více zvětšuje rozdíl mezi lidovou a spisovnou řečí. V této době měla velký význam rétorika. Proto Římané, kteří pomýšleli na dráhu řečníka nebo literáta, se museli učit řeč spisovnou, kterou se mluvilo na úřadech nebo ve vyučování. Latina v 1. stol. př. Kr. dosáhla vrcholu svého vývoje. Latina byla přivedena k dokonalosti.³⁷ Během politického klidu za vlády Augusta nastal rozkvět latinské literatury. Toto období je nazýváno „zlatým věkem latiny“. Nejvýznamnějšími autory jsou Sallustius, Lucretius, Catullus, Vergilius, Horatius, Tibullus, Propertius, Ovidius, Titus Livius a také Caesar a Cicero. Po Augustově smrti (14 po Kr.) až do nástupu Hadriána (117 po Kr.) nastává „stříbrný věk latiny“. Množství literární produkce se rozrostlo, ale kvalita se zmenšila. Latina byla sice ohebnější a uvolněnější než těžkopádná a přísně korektní latina zlatého období, ale také to znamenalo začátek úpadku. V této době tvoří svá díla Seneca, Quintilianus, Martialis, Plinius Mladší a Tacitus. Z lingvistického hlediska se ale jedná o díla klasické latiny. I když do tohoto časového rozmezí spadá i Petroniův *Satyricon*, s klasickou latinou nemá nic společného.³⁸ Klasická podoba jazyka se stala gramatickou a stylistickou normou pro další generace uživatelů latiny, zejména v epoše humanismu. Období humanismu je založené na hesle *ad fontes*, kdy se učenci vraceli k řeckým a latinským kořenům. I v současnosti se během studia latiny řídíme její klasickou formou. Největšími římskými stylisty byli Caesar a Cicero.

II. I. Charakteristické rysy v tvorbě Caesara

Caesar nebyl dobrý jenom v řečnění a sepisování dějin, ale také zdatným gramatikem. Ve svém spisu o dvou knihách *De analogia*, který věnoval Ciceronovi, upozorňuje, že

³⁷ Viz. OSTRÁ, R., s. 6.

³⁸ MÜLLER- LANCÉ, J. *Latein für Romanistik: Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co., 2006, s. 29- 30.

k dobrému řečnění patří dobrý výběr slov (*verborum delectus*). Toto vybědnutí je citováno nejen u Gellia, ale také u jiných autorů:

„*atque id, quod a C. Caesare, excellentis ingenii ac prudentiae viro, in primo de analogio librum scriptum est, habe semper in memoriam atque in pectore, ut tamquam scopulum, sic fugias inauditum atque insolens verbum.*“

(Gellius, *Noctes Atticae I, 10, 4*)

„A to, co je napsáno od Caesara, vynikajícího ducha a moudrého muže, v první knize De analogia, měj vždy na paměti a v srdci, totiž aby ses vyhnul slovu, které ještě nikdy nebylo slyšené a je neobvyklé, jako skalisku.“

Inauditum atque insolens verbum má znamenat neologismy (*verba nova*), slova cizího původu (*verba peregrina*) a slova archaická (*verba prisca, vetustata*). Caesar tak vzpomenul rétorické napomenutí, které je zmíněno v *Rhetorica ad Herennium*.³⁹ Sám Caesar se tímto napomenutím řídil. Pokud měl na výběr několik slov se stejným významem, používal vždy jen jedno, protože mu přišlo zbytečné používat více slov, když je stejně tak dobré vystačit si jenom s jedním. Proto záměrně používá často slovo *flumen*, i když mohl zvolit *amnis* nebo *fluvius*. Místo *nominare* a *vocare* volí *appellare*. Jako náhradu za slovo *nequire* používá *non posse*, místo *nescire* píše *haud scire* a *non scire*. V díle De bello Gallico se 150 krát nachází slovo *causa*, zatímco *gratia* pouze 2 krát (*VII, 43, 2* a *II, 7, 3*). V pasážích *Catilinae coniuratio* nechává Sallustius promlouvat Caesara. Pokud tyto řeči porovnáme s Caesarovými zápisky, zjistíme, že Caesar používal jiná slova. Např. slova *lubido*, *memorare*, *strenuus*, *profecto* atd. se v *bellum Gallicum* a *bellum civile* nevyskytují. Na první pohled by se mohlo zdát, že Caesarova slovní zásoba je omezená. On se ale řídí zásadou *variatio delectat*⁴⁰. Např. v oblasti válečnictví používá pro jednu věc tři nebo čtyři výrazy. Vedle slova *castris* používá *in castris*, *intra vallum*, *intra munimenta*. Pro tasení meče používá *gladios stringere*, *destringere*, *educere*. Pro slovo překonat stojí u Caesara *superare*, *vincere* nebo *praestare*. Novotvary a slova přejatá z řečtiny se u Caesara vyskytují velmi zřídka. Pro slova z vojenského prostředí jako např. *balista*, *catapulta*, *harpago*, *phalanga*, *phalanx* nebo *scorpio* se v latině nevyskytují ekvivalenty, a tak se jim nemohl vyhnout. Výrazy z lidové řeči Caesar většinou nepoužíval, i když to byla slova pevně zakořeněná a ostatní spisovatelé je běžně používali.⁴¹

³⁹ KRUSCHWITZ, P. a kol. *Terentius Poeta*. München: Verlag C. H. Beck oHG, 2007, s. 119.

⁴⁰ „rozmanitost baví“

⁴¹ WEISE, O. *Charakteristik der lateinischen Sprache*. Leipzig und Berlin: Verlag von B.G. Teubner, 1909, s. 143-146.

II. II. Charakteristické rysy v tvorbě Cicerona

Cicero má na zastaralé výrazy podobný názor jako Caesar. V jeho spisu *De oratore* můžeme číst:

„*Inusitata sunt prisca fere ac vetusta ab usu cotidiani sermonis iam diu intermissa, quae sunt poetarum licentiae liberiora quam nostrae.*“

(III, 38, 153)

„Neobvyklé jsou archaismy a slova, která zmizela z každodenní řeči, která jsou k dispozici spíše básníkům než nám.“

a na dalším místě najdeme:

„*Sed etiam inusitata ac prisca sunt in propriis, nisi quod raro utimur.*“

(III, 24, 80)

„Ale také slova neobvyklá a archaismy mají význam, jestliže je nepoužíváme zřídka.“

Přesto si ale Cicero myslí, že nemůže být na škodu, když občas zastaralé slovo jako např. *tempestas* (*tempus*), *nuncupare* nebo *pone* (*post*) použije, protože to dodá jeho slovům větší proslulost. To se týká hlavně těch slov, které už mají své místo v díle někoho jiného. Co se týče cizích slov, používá Cicero velmi zřídka slova přejatá z řečtiny. Sám k tomu říká:

„*Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur quam splendore Graecorum.*“

(*Orator II*, 264)

„Pročež spíše užíváme důkladnosti našich slov než lesku těch řeckých.“

Stejně jako Caesar je Cicero nucen používat některé technické výrazy z řečtiny, protože pro ně v latině neexistuje ekvivalent. I přesto se však snaží uchovat krásu latinské řeči. Cicero to komentuje:

„*Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putarent, sed locupletiozem etiam esse quam Graecam.*“

(*De finibus bonorum et malorum I*, 10,5)

„Latinský jazyk není vůbec tak nuzný, jak by si lidé mohli myslet, ale je bohatší než řečtina.“

„*Quamquam ea verba, quibus instituto veterum utimur pro latinis ut ipsa philosophia, ut rhetorica, didactica, grammatica, geometria, musica, quamquam latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu recepta sunt, nostra ducamus.*“

(*De finibus bonorum et malorum III, 2, 5*)

„Ačkoliv použiji řecká slova místo latinských, např. filozofie, rétorika, didaktika, gramatika, geometrie, muzika, myslím tím, že i když bych mohl použít latinské slovo, v důsledku dlouhého užívání můžou se nám zdát jako známá.“

Cicero se sám snaží vytvářet latinské protějšky slov:

„*Dicam, si potero, Latine; scis enim me Graece in Latino sermone non plus solere quam in Graeco Latine.*“

(*Tusculanae disputationes I, 8, 15*)

„Řeknu to, pokud mohu, v latině; víš, že nemám ve zvyku používat řečtinu, když mluvím latinsky, ale latinu, když mluvím řecky.“

Pokud nejsou slova, která Cicero používá, dostatečně známá, dodává k nim vysvětlující vsuvku.⁴² Např.: „*Qui theologi nominantur*“ (*De natura deorum XXI, 53*) nebo „*Ea, quae dicuntur in scholis thetica*“ (*Paradoxa stoicorum IV*).

Caesar a Cicero se snažili vytvořit elegantní a logicky přesný jazyk, i když každý trochu jinak. Pokud pomineme jejich dopisy, které měly spíš charakter lidové mluvy, oba dva se ve své tvorbě snažili vybírat svá slova velmi pečlivě. Cicero na rozdíl od Caesara kladl větší důraz na rétorické prostředky a konečný efekt jeho řečí. Asi nejlépe to shrnul J. H. Schmalze, když řekl: „Wer nach einer angemessenen lateinischen Diktion strebt, der muß auf die Nachahmung Ciceros und Cäsars verwiesen werden. Für den einfachen historischen Stil sind Cäsars Kommentarien, für Reden, Abhandlungen, Briefe Ciceros Schriften maßgebend, weil in ihnen die schönste Harmonie zwischen Inhalt und Form herrscht.“⁴³

⁴² Viz WEISE, O., s. 147- 150.

⁴³ „Kdo usiluje o přiměřenou latinskou dikci, ten musí být odkázán na napodobení Cicerona a Caesara. Pro jednoduchý historický styl jsou rozhodující Caesarovy paměti, pro řeči, pojednání a dopisy jsou rozhodující Ciceronovy spisy, protože v nich je ta nejkrásnější harmonie mezi obsahem a formou.“

III. Vulgární latina

Vulgární latina (*sermo vulgaris*, lat. *sermō* = řeč, lat. *vulgus* = lid) vznikla z hovorové řeči, kterou se mluvilo na území města Říma a působila paralelně s jazykem spisovným. Byla šířena nejen nižšími vrstvami obyvatel, ale i vzdělanými Římany, kteří tuto formu latiny užívali ve styku se svými rodinnými příslušníky nebo se služebnictvem. Spisovatelé nazývají tento jazyk *sermo plebeius*, *sermo cotidianus* nebo *sermo rusticus*. Na rozdíl od latiny klasické, která se používala na veřejnosti, byl *sermo vulgaris* formou méně kultivovanou a mnohem volněji.⁴⁴

Např. Cicero napsal v dopise Paetovi:

„Quid tibi ego videor in epistulis? nonne plebeio sermone agere tecum?... Causa agimus subtilius, ornatius; epistulas vero cotidianis verbis texere solemus...“

(Epistulae ad familiares IX, 21, I.)

„Jakým se ti já zdám v dopisech? Nezdá se ti, že s tebou mluvím lidovou řečí?... Na soudech mluvíme pečlivěji a ozdobněji, dopisy však obvykle skládáme ze všedních slov.“

Nebo Quintilian říká:

„Quidam nullam esse naturalem putant eloquentiam, nisi quae sit cotidiano sermoni simillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, servis loquamur, contento promere animi voluntatem, nihilque arcessiti et elaborati requirente... Mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris aliam viri eloquentis oratio“

(Institutio Oratoria XII, 10, 40)

„Někteří se domnívají, že není žádná přirozená výmluvnost, ale ta, která se nejvíce podobá hovorové řeči, kterou mluvíme s přáteli, manželkami, dětmi a otroky a jež se spokojí tím, že vyjadřuje touhu lidské mysli a nehledá nic vyumělkovaného a strojeného... Mně se zdá, že jinou přirozenou povahu má řeč lidová a jinou projev výmluvného muže.“

⁴⁴

Viz OSTRÁ, R. s. 7.

III. I. Charakteristické rysy

Jazykové odlišnosti mezi latinou vulgární a latinou klasickou se projevovaly snad ve všech rovinách jazyka (fonetika, morfologie, syntax, slovní zásoba). I sám Aurelius Augustinus, jeden z církevních otců a velký znalec jazyka, si není jistý, který tvar má použít:

[... *Fortuna autem bona verissimi sapientes, quos solos beatos fas est vocari, nec timeri voluerunt nec cupiri- an cupiri? Tu videris. Et belle accidit. Nam] volo me declinationis huius gnarum facias. Cum enim adiungo verba similia, incertior fio. Nam ita est cupio ut fugio, ut sapio, ut iacio, ut capio. Sed utrum fugiri an fugi, utrum sapiri an sapi sit modus infinitus, ignoro. Possem adtendere iaci et capi, ni vererer, ne me capere er pro ludibrio iaceret, quo velet, qui iactum et captum aliud, aliud fugitum, cupitum, sapitum esse convinceret. Quae item tria utrum penultima longa et inflexa, an gravi brevique pronuntianda sint, similiter nescio.*

(Aurelius Augustinus, List III- Nebridiovi)

„Byl bych rád, kdybys mne o těch tvarech poučil. Nejsem si totiž při používání takových sloves úplně jistý. Neboť podle stejného vzoru je *cupio*, *fugio*, *sapio*, *iacio*, *capio*, ale nevím, jestli je správný neurčitek *fugiri* nebo *fugi*, *sapiri* nebo *sapi*. Mohl bych přidat ještě *iaci* a *capi*, kdybych se nebál, že mne někdo chytne za slovo a že budu pro smích někomu, kdo bude dokazovat, že jinak je tomu u sloves, které mají tvary *iactum*, *captum*, a jinak u sloves s tvary *fugitum*, *cupitum*, *sapitum*. U všech těchto tří tvarů si nejsem jist, zda se má jejich předposlední slabika vyslovovat dlouze a melodicky protaženě, nebo přízvučně a krátce.“

Hlásky

- U latiny lidové dochází k přesunutí přízvuku: *integrum* > *intégrum*, *ténebrae* > *tenébrae*
- *b* mezi samohláskami se mění na *v*: *habere* > *avere*, *faba* > *fava*
- Změna ve výslovnosti souhlásky *c* před *e*, *i* na *k* a ta se dále vyslovovala *ts*: *cervum* > *kervum* > *tservum*
- Hlásky *h* oněměla: *homo* > *omo*, *hostem* > *ostem*, ve slovech řeckého původu *cathedra* > *catedra*, *chorda* > *corda*, *thesaurum* > *tesauru*
- Palatalizace *g* na *j*: *gentem* > *jente*
- U víceslabičných slov odpadlo koncové *m* a *n*: *patrem* > *patre*, *nomen* > *nome*
- Redukce *mpt* > *mt*, *nct* > *nt*: *emptores* > *imtores*, *iunctus* > *iuncto*
- Zjednodušení *ns* > *n*: *īnsula* > *īsula*, *cōnsul* > *cōsul*
- Zjednodušení *qu* > *k*: *antiquum* > *anticu*

- Asimilace spřežky *rs* na *ss* nebo *s*: *sursum* > *susu*, *dorsum* > *dosso* > *doso*
- Zánik souhlásky *v* před *u*: *rivus* > *rius*, *coquus* > *cocus*
- Zjednodušení zdvojených souhlásek: *puella* > *puela*, *annorum* > *anorum*, *possim* > *posim*
- Monoftongizace *au* > *o*: *Claudii* > *Clodii*, *auriculas* > *oriculas*
- Stažení dvou stejných samohlásek na jednu dlouhou: *cooperire* > *cōperire*, *cohortem* > *cōrte*, *prehendere* > *prēndere*
- Vznik tzv. protetické samohlásky *e*, *i* na začátku slova před *s* + souhláska: *spina* > *espina*, *scribere* > *escribere*, *schola* > *ischola*.⁴⁵

Morfologie

- V lidové latině dochází k redukcí počtu deklinací. Čtvrtá deklinace přešla k druhé. Pátá deklinace splynula s první. Dochází také k zanikání neutra, kdy substantiva středního rodu splynou s rodem mužským. Pokud je základním tvarem nominativ plurálu, jsou substantiva rodu ženského. Např.: klas. *folium* > *folia*, *signum* > *signa*.
- Pádové tvary jsou nahrazovány předložkovými vazbami, jejichž používání bylo jednodušší, protože tvary substantiv zůstávaly po všech předložkách neměnné. Tyto neměnné tvary odpovídají většinou akusativu. Např.: gen. *cervorum* > *de cervos*, dat. *matri* > *ad matrem*, klas. *urbs Romae* > vulg. *urbs de Roma*, klas. *Petri liber* > vulg. *liber de Petro*
- Často se používaly dvě a více předložek spojené do jedné. Např.:

„*et absconderunt se Adam et mulier eius abante faciem domini dei*“

(*Vetus latina, Gen 3, 8*)

„I ukryli se Adam a jeho žena před Bohem.“

„*abintus autem sunt lupi rapaces*“

(*Vetus latina, Mat 7, 15*)

„uvnitř jsou avšak draví vlci“

- Nahrazování příslovcí opisnými tvary: klas. *nunc* > vulg. *ad horam*, *hac hora*; *diu* > *longo tempore*, *multo tempore* atd.
- Ke změnám dochází i u přídavných jmen, kdy se trojvýchodná příd. jména mění na dvojevýchodná a dvojevýchodná na jednovýchodná. Při stupňování příd. jmen se používají

⁴⁵ Viz OSTRÁ, R., s. 8- 11; BEJLOVEC, J., JANDA, J., KAMÍNKOVÁ, E., KUCHARSKÝ, P., QUITT, Z.. *Latina pro vysoké školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 67- 69.

opisné tvary místo komparativních a superlativních přípon. Např.: klas. *fortior* > vulg. *magis fortis*, *altissimus* > *multum altus*.

- Opisné tvary se prosadily i ve slovesné flexi. Místo klasických tvarů s příznakem -b- se začaly používat složeniny se slovesem *habere*. Např.: klas. *cantabo* > *cantare habeo* pro budoucí čas a *cantabam* > *cantare habebam* pro čas minulý.
- Změny proběhly i u zájmen. Osobní zájmeno *ego* dostalo tvar *eo*. Ukazovací zájmeno *is* bylo nahrazeno tvarem *hic*. U vztažných zájmen zmizel rozdíl mezi ženským a mužským rodem, když tvary feminina *quae* a *quam* dostaly tvary maskulina *qui* a *quem*.
- Deponentní slovesa se v lidové latině mění na pravidelná nebo se místo nich používají pravidelná slovesa, která mají stejný nebo podobný význam. Např.: klas. *uti* > vulg. *usare*, *audēre* > *ausare*.
- Ve vulgární latině byly tvary *has*, *hat* místo tvarů *habes*, *habet*.
- Místo infinitivu *esse* vznikl tvar *essere*.
- Často se v hovorové latině na začátku věty používá částice *ecce*, která se mohla používat ve spojení s *iste*, *ille*, *hic*. Plautus používal tvary *eccum*, který vznikl ze spojení *ecce* a *eum*, *eccille* a *ecciste*.⁴⁶

Syntax

- Často byla vazba akuzativu s infinitivem nahrazována větou s *quod* (*quia*, *quoniam*) po slovesech projevu a pocitu (*dico*, *credo*, *puto*): *scis enim, quod epulum dedi*; *Nolite putare, quoniam veni solvere legem*.⁴⁷
- V nepřímých otázkách se používá indikativ místo konjunktivu: klas. *dic mihi, quis venerit* > vulg. *dic mihi, quis venit*
- Místo komparativu a superlativu se používá pouhý pozitiv. Aby se ale odlišil druhý a třetí stupeň, používá se přípona *-mus* (*minimissimus*, *perpaucissimi*) nebo opis pomocí adverbii (*valde*, *bene*, *sane* atd.)
- Na rozdíl od latiny klasické, která přebírala názvy rostlin a zvířat z řečtiny, si latina lidová tvoří své vlastní názvy: klas. *caepa* = vulg. *unio*, amygdala = *nucicla* (*nucicula*), *strychnos* = *uva lupina*, *camelopardalis* = *ovis fera*, *elephantus* = *bos Luca*, *hippopotamus* = *bos Aegyptius*

⁴⁶ Viz OSTRÁ, R., s. 12- 14.; BEJLOVEC, J., JANDA, J., KAMÍNKOVÁ, E., KUCHARSKÝ, P., QUITT, Z., s. 69- 71.

⁴⁷ „Nedomnívejte se, že jsem přišel rušit zákony.“ (Vulgata)

- Nezřídka se používají metafory. Jsou hlavně z oblasti vojenství a soudnictví. Cicero o tom říká:

„*translatio qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum, si quidem est eorum: gemmare vites, sitire agros, laetas esse segetes, luxuriosa frumenta*“

(*De Oratore 24, 81*)

„Přenesení, které se nejčastěji užívá, není způsobu městského, ale venkovského, totiž: třeptit se životem, žíznivá pole, být utěšené obilí, bujné obilí“

- V lidové latině je běžné prosté pokládání vět vedle sebe, aniž by na sobě byly formálně závislé.
- Věty jsou často spojovány spojkou *et*: „*Et misit Pharaon vocari Ioseph. Et eduxerunt eum de carcere et totonderunt eum et...*“ (*Vetus latina, Gn 41, 14*)
- Zánik některých spojek, nebo jejich nahrazení jinými: *ut > quod; cum > quando, qua hora, quomodo*
- Neosobní slovesa se chovají jako osobní: *te paenitet > paenites*
- Pokud jde o synonyma, dává lidová latina přednost výrazu, který se stylisticky více váže k životu prostého lidu na venkově. Např.:

<i>alius > alter</i>	<i>equus > caballus</i>	<i>proelium > battualia</i>
<i>domus > casa</i>	<i>magnus > grandis</i>	<i>pulcher > bellus</i>

- Kvůli hláskovým změnám ztrácejí velmi krátká slova jednoznačnost svého významu. Proto jsou často nahrazována výrazy delšími. Buď lidová latina používá slova podobného významu, nebo deminutiva.⁴⁸

Deminutiva (zdrobnělá slova) byla v lidové latině velmi oblíbená a často nahrazovala jména prostá. Byla používána k označení náklonnosti, sympatie nebo nesympatie. Jedná se většinou o slova z denního provozu a ze života na venkově. Patří mezi ně slova k označení členů rodiny *servulus, adulescentulus*; slova k označení částí těla *auricula, cerebellum*; slova označující zvířata *agnellus, apicula*; výrazy pro nářadí jako *acucula, cultellus*; nebo slova týkající se přírody *soliculus, rivulus*.

Jsou tvořena pomocí sufixů: 1. *ulus, a, um* 2. *ellus, a, um* 3. *culus, a, um*.⁴⁹

Deminutiv si můžeme všimnout v *Peregrinatio Aetherae*:

⁴⁸ Viz WEISE, O., s. 115- 142; OSTRÁ, R., s. 14.

⁴⁹ DVOŘÁK, J. *Deminutiva v jazycích románských I. Vulgární latina a španělština*. Praha: Státní tiskárna, 1932, s. 24- 26.

„*Ite interim nunc unusquisque ad domumcellas vestras, sedete vobis et modico.*“

„Jděte zatím všichni do vašich domečků a odpočiňte si trochu.“

Slova přejatá z italských nářečí nebo z jazyků jiných národů.

Např.: *butyrum* máslo, *cerevisia* pivo, *sapo* mýdlo, *ganta* husa

Nová slova vznikala pomocí předpon a přípon. Slovesa vznikala pomocí přípony *-icare* (*carricare*, *bullicare*) nebo pomocí z řečtiny převzaté *-izare*, *-idiare*, která se uplatnila zejména v terminologii křesťanského náboženství. Substantiva a adjektiva se tvořila pomocí přípony *-arius*, zejména jména povolání, nádob a nástrojů (*pecuarius*, *saccarius*, *pultarium*, *atramantarium*).⁵⁰

Během doby císařství se stále více prohlubovaly rozdíly mezi latinou spisovnou a lidovou. Lidová latina používala jak archaismy, tak neologismy, změnila se výslovnost a slovosled ve větě: „*latine asilus, vulgo tabanus vocatur*“, „*quod vulgo dicitur ossum, latine os dicitur*“

III. II. Zdroje lidové latiny

Nepřímé zdroje⁵¹ lidové latiny můžeme rozdělit do dvou skupin:

- a) takové, ve kterých je vulgární latina používána záměrně
- b) takové, ve kterých je vulgární latina používána neúmyslně

ad a) Autoři často používali lidovou latinu, aby své dílo přiblížili prostému lidu, který by jinak nerozuměl. Proto církevní otcové (zejména sv. Jeroným a jeho překlad Bible pořízený koncem 4. stol.) záměrně své spisy „vulgarizují“. Sv. Jeroným píše v předmluvě ke svému překladu Bible:

„*Volo pro legentis facilitate abuti sermone vulgato.*“

„Chci užít lidový jazyk pro snadnější čtení.“

Sv. Augustin o vědomém použití lidové latiny říká:

⁵⁰ Viz OSTRÁ, R., s. 15- 16.

⁵¹ Viz OSTRÁ, R., s. 17.

„*Melius est nos reprehendant grammatici quam non intellegant populi.*“

„Je lepší, aby nás gramatici kárali, než aby nám lid nerozuměl.“

„*Saepe enim et verba non Latina dico, ut vos intellegatis.*“

„Často říkám nelatinská slova, ať mi rozumíte.“

Jiní autoři chtějí lidovou latinou odlišit sociální postavení svých postav. Mezi tyto autory se řadí Petronius a jeho *Cena Trimalchionis*, kde postavy bývalých propuštěnců promlouvají tak, jak by bylo typické pro příslušníky nižších vrstev v 1. stol. n. l. Dále k nim patří některé dialogy Plautových her.

ad b) Do této skupiny patří autoři, kteří vulgární latinu používali nevědomky, většinou z nedostatečného vzdělání. Patří sem kroniky, cestopisy, příručky pro domácí léčení, příručky sepsané od řemeslníků.

Kuchařská kniha *De re coquinaria* vznikla ke konci 4. stol. Obsahuje recepty na úpravu jídla, dietní předpisy, návody na přípravu nápojů. Kniha je napsaná vulgární latinou a obsahuje velké množství výpůjček z řečtiny.⁵² Některé výrazy přešly do románských jazyků. Např. *ficatum*- it. *fegato*, franc. *foie*.

Cestopis *Peregrinatio Aetheriae Egeriae ad loca sancta* o putování jeptišky Egerie do Svaté země z 5. stol. n. l.

Mulomedicina Chironis je řecký překlad pojednání o veterině pocházející ze 4. stol. Přestože je dílo anonymní, je nazváno podle Chirona.⁵³ Najdeme zde mnoho grecismů a vulgarismů. Jako předlohu pro své dílo *Digesta Artis Mulomedicinae* ji použil Vegetius Renuat, římský spisovatel konce 4. stol.⁵⁴ On ale použil jazyk daleko kultivovanější než Chiron a stěžuje si:

„*Chiron vero et Apsyrtus diligentius cuncta rimati eloquentiae inopia ac sermonis ipsius vilitate sordescunt.*“

(1 prol. 3-4)

„Chiron a Apsyrtus přes jejich snahu, z nedostatku výmluvnosti a chybám, vypadají lacině.“

⁵² ROHLFS, G. *Sermo vulgaris Latinus. Vulgärlateinisches Lesebuch*. Halle/ Saale: Max Niemeyer Verlag, 1951, s. 21.

⁵³ *Chiron* byl jedním z Kentaurů, který se vyznal v lékařství, věštění a hudbě. Proto se stal učitelem mnoha řeckých hrdinů (Achilles, Jason, Perseus).

⁵⁴ Viz ROHLFS, G, s. 23.

Nápisy v Pompejích, nápisy na hrobkách chudších lidí, práce Vitruviovy, zápisky o válce Hispánské *Bellum Hispaniense*.⁵⁵

K přímým literárním dokladům⁵⁶ se řadí díla gramatiků a lexikografů, kteří nás informují o rozdílech mezi klasickou a lidovou formou latiny nebo vysvětlují klasické výrazy, které se během vývoje staly nesrozumitelnými. Patří k nim:

a) *Consentius* a jeho gramatika, ve které nás upozorňuje např. na špatné užívání tvarů *fontis*, *dentis* v nominativu místo *fons*, *dens*, nebo špatnou výslovnost *bobis* místo *uobis*, *vilam* místo *uillam*

b) *Appendix Probi*, který vznikl snad ve 3.- 4. stol. v Římě, představuje seznam vulgarismů a jejich klasických ekvivalentů. Tento text je anonymní. Je však nazván po gramatikovi Probovi, protože byl nalezen v jeho rukopisu *Instituta artium*. Tento rukopis se skládá z částí *De nomine*, *De idiomatibus*, *elocutionibus*, *diferentiis et synonymis*, *De orthographia*, *De verbo*. Z hlediska vývoje jazyka je pro nás nejvíce poučná třetí část *De orthographia*, kde se nachází celkem 227 slov a obrátů. Např.:

<i>masculus non masclus</i>	<i>numquam non numqua</i>
<i>barbarus non barbar</i>	<i>nobiscum non noscum</i>
<i>auris non oricla</i>	<i>olim non oli</i>
<i>auctor non autor</i>	<i>amfora non ampورا</i>
<i>februarius non febrarius</i>	<i>citara non citera</i> ⁵⁷

c) Vulgární latinu zmiňuje i Isidor ze Sevilly, když nám ve svém díle *Etymologiae* říká:
„*fimus, id est stercus quod vulgo laetamen vocatur*“

(XVII, 2, 3)

„mrva, to je hnůj, jak ho lid rád nazývá“

nebo „*caulis... qui vulgo thyrsus dicitur*“

(XVII, 10, 3)

„stonek... který lid nazývá tyčí“

⁵⁵ PALMER, L. R. *The Latin Language*. Bristol: Bristol Classical Press, 1954, s. 154.

⁵⁶ Viz OSTRÁ, R., s. 18

⁵⁷ BAEHRENS, W. A. *Sprachwissenschaftlicher Kommentar zur vulgärlateinischen Appendix Probi*. Halle: Niemeyer, 1922.

nebo „*Rhododendron quod corrupte vulgo Lorandrum vocatur*“

(XVII, 7, 54)

„rododendron, který lid špatně nazývá lorandrum“

d) Glosáře

- Glosy Reichenauské z 8. stol. – výrazy klasické latiny jsou zde překládány výrazy lidovými

optimum: valde bonum semel: una vice

anus: vetulae pulcra: bella

dinas: duas et duas canere: cantare

- Glosy Kasselské z 8. stol.

- Glosy Montecassinské z 10. stol. – gerulus: vaiulus cygnus: cicinus

officia: vacantia testa: caput vel vas fictile

claustrum: serraculum ostii flegma: defusio sanguinis

- Glosy Emiliánské a Siloské z 10. stol.

IV. Románské jazyky

Latina (i ve své vulgární podobě) se ze svého epicentra v Římě postupně rozšiřovala všemi směry. Nejdříve zasáhla Apeninský poloostrov, později Balkánský a Iberský poloostrov, ze kterého se rozšířila i do severní Afriky, a přes Galii se dostala do Británie. Uměle vytvořenou hranicí, která bránila šíření latiny, byl na evropském kontinentě „limes Romanus“, doslova „římská cesta“, který Římané zbudovali na ochranu proti barbarům. Přírozenou hranicí tvořily Východní Karpaty. Na britských ostrovech tuto hranici tvořil Hadriánův val, který se táhne napříč Anglií a měl území pod římskou vládou chránit proti nájezdům kmenů ze Skotska. Je třeba zdůraznit, že proces romanizace byl dlouhodobý proces a hlavně nenásilný proces. Podrobené obyvatelstvo nebylo nuceno jazyk Římanů užívat. Začali ho užívat více méně z praktických důvodů, protože latina byla jazykem státní správy, později jazykem školství a obchodu a později v latinském jazyce probíhala i křesťanská liturgie. Nakonec latina vytlačila původní jazyky. Některé oblasti však romanizaci odolaly. Ve Velké Británii jde jen o povrchní kolonizaci, protože keltské jazyky nebyly nikdy vytlačeny. V oblasti Pyrenejí se do dneška udržela baskičtina. Na území Ilyrie existuje albánština. Ve východních provinciích, kromě Moesie, latina nepřekonala vliv řečtiny. V severní Africe byla latinská kultura nejdříve částečně zničena vpádem Vandalů r. 439 a později ještě jednou a definitivně v 7. stol. za vlády Arabů.⁵⁸

S rostoucími odchylkami od klasické latiny se během 8. a 9. století postupně z latiny vulgární vyvinuly jazyky románské. Vznikly promícháním latiny s původními jazyky. V provinčních územích zavládla diglosie. Názorný příklad nám poskytuje text *Indovinello Veronese (Hádanka z Verony)* z 8. nebo 9. stol. uchovávaný v kapitulní knihovně ve Veroně. Tuto hádanku napsanou na okraji manuskriptu objevil italský paleograf Schiapparelli v roce 1924. Zde jsme na pochybách, zda se ještě jedná o latinu nebo jde už o italský jazyk.

*„se pareba boves
alba pratalia araba
et albo versorio teneba
et negro semen seminaba“*

(Verona, Biblioteca Capitolare, Cod. LXXXIX)

„Objevili se býci, orali bílé pole, drželi bílé rádlu, zasévali černé semeno.“

it. arare= lat. arāre (orat)

⁵⁸ Viz OSTRÁ, R., s. 23- 24

it. tenere= lat. tenēre (držet)

it. seminare= lat. sēmināre (sít)

Na Apeninském poloostrově se z latiny vyvinula italština, na Iberském poloostrově vznikla španělština a portugalština, v Galii se latina změnila na francouzštinu. Na britských ostrovech vznikla angličtina. Na Balkánském poloostrově latinu vytlačila rumunština. Nejméně se od latiny odlišuje španělština, dále italština, rumunština, francouzština a na místě pátém je portugalština.⁵⁹

Např. slovo kůň- lat. equus, vulg. lat. caballus, šp. caballo, it. cavallo, rum. cal, fr. chevalle, port. cavalo

slovo náměstí- lat. forum, vulg. lat. platea, šp. plaza, it. piazza, fr. Place.

První zmínka o francouzském jazyce je z roku 813. Z roku 842 pochází první doklad francouzského jazyka. Jedná se o tzv. přísahy štrasburské. První zmínka o italštině pochází z roku 999 a nachází se na epitafu papeže Řehoře IX. Pokud počítáme s tím, že *Indovinello Veronese* patří k přechodné vývojové etapě mezi latinou a italštinou, pak se za nejstarší doklad italštiny pokládají tzv. *Placiti Cassinesi* z r. 960.⁶⁰

⁵⁹ BENEŠ,P., OHNESORG, K. *Latina pro posluchače romanistiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.

⁶⁰ NECHUTOVÁ, J. *Středověká latina*. Praha: KLP- Koniasch Latin Press, 2002, s. 75- 76.

V. Křesťanská latina (2.- 6. stol. po Kr.)

„Tres sunt autem linguae sacrae: Hebraea, Graeca, Latina, quae toto orbe maxime excellunt.“

(Etymologiae IX, 1, 3)

„Jsou tři svaté řeči: hebrejšтина, řečtina, latina, které na celém světě nejvíce vynikají.“

Toto pravil Isidor ze Sevilly a měl pravdu. Původní řeči křesťanského náboženství byla řečtina, protože křesťanství vzniklo v helenizované Palestině a jeho liturgické texty byly psané v řečtině. Byla to ale hebrejská Bible, která pomocí latiny vstoupila do západního světa. Při svém postupu muselo křesťanství používat i latinu, protože jeho obecnost, které pocházelo převážně z nižších vrstev obyvatelstva, mluvilo pouze latinsky a text by byl pro ně nesrozumitelný. Jednalo se o lidovou latinu.

„Prophetae communi ac simplici sermone ut ad populum sunt locuti.“

(Lactantius, Divinae Institutiones IV, I, 15)

„Hlasatelé (víry) mluvili obyčejnou a jednoduchou řečí, jako k lidu.“

„Populis populariter est loquendum.“

(Petrus Chrysologus, Sermo XLIII, 69)

„K lidu se má mluvit lidově.“

Opovržení nad jednoduchou řečí nám ukazuje i sv. Augustinus:

„Itaque institui animum intendere in scripturas sanctas et videre quales essent. Et ecce video rem non confectam superbis neque nudatam pueris, sed incestu humilem, successu excelsam et velatum mysteriis, et non ego eram talis, ut intrare in eam possem aut inclinare cervicem ad eius gressus. Non enim sicut modo loquor, ita sensi, cum attendi ad illam scripturam, sed visa mihi indigna, quam Tullianae dignitati compararem.“

(Confessiones III, 5, 9)

„A tak jsem se rozhodl zaměřit se na Písmo svaté a vidět, jaké je. A hle, vidím věc ne udělanou k hrdosti, ani odhalenou dětem, ale napsanou nízkým stylem, vynikající ve svém účinku a zahalenou tajemstvím, já nejsem takový, abych mohl do ní mohl vstoupit ani sklonit krk k jejím krokům. Když jsem se díval na to psaní, nevnímám jsem to tak, jak teď mluvím, ale zdálo se mi nehodné než to srovnávat s důstojností Cicerona.“

V. I. Charakteristické rysy

Křesťanská latina je psaná křesťanskými autory, jde o směsici archaismů, neologismů, helenismů, slov pocházejících z kurie, od řemeslníků nebo z vojenského prostředí. Nese v sobě tedy prvky jak latiny klasické, tak vulgární. Křesťanská latina navíc obsahuje ještě technické termíny z teologie (*gentiles, plebs, saeculum, oratio*)⁶¹. Pro křesťanskou latinu je typická nová slovní zásoba, která vznikala pomocí nových přípon u latinských slov (*corruptela, glorificare, devoratio*), transliterací slov z řeckého originálu (*ἀκηδία > acedia, ἀγγαρεύειν > angariare*), výpůjčkami slov z vulgární latiny (*ire > ambulare, edere > manducare*), výpůjčkami z řečtiny, když chyběl latinský ekvivalent (*anathema, angelus, antichristus, apocalypsis, baptisma, catechumenus, charisma, clerus, diaconus, ecclesia, eucharistia, episcopus, presbyter*), rozšířením slovního pole (*caro > carnalis, carneus, carnaliter; figura > figurariter, praefigurare, preafiguratio*) nebo výpůjčkou slov z hebrejštiny (*gehenna, satanas*). U slov převzatých z řečtiny musíme však vzít do úvahy to, co říká C. Mohrmann, který se zabývá studií řeckých slov v křesťanské latině: „Většina křesťanských slov převzatých z řečtiny je velmi stará a je skoro vždy výsledkem výpůjčky z vulgární latiny nebo spíše „předliterární“ latiny. ... Jsou to zbytky bilingvismu raně křesťanských společenství a většině z nich bylo dáno požehnání.“ Protože byly pevně zakořeněné v řeči, byly nakonec přijaty jako část křesťanské latiny. Slova z klasické latiny přebírají nový význam v křesťanské latině: *fides* (důvěra > víra); *fons* (klas. lat. = zdroj > kř. lat. = křtitelnice); *gratia* (dík > milost); *natalicium* (den narození > den úmrtí); *transitus* (přechod > smrt); *virgo* (panna > mravně čistý člověk); *virtus* (ctnost > zázrak). Také se objevují nové prvky v 1. deklinaci. Vedle pravidelných forem 3. a 6. pádu plurálu existují tvary jako *animabus, famulabus, filiabus* atd. Tento jev sice můžeme vidět i v dřívějších etapách vývoje latiny, ale pro křesťanskou latinu byl obzvlášť důležitý, protože při zádušní mši je důležité uvést, zda jde o ženu nebo o muže: *Deus, ... te supplices exoramus pro anima famuli tui N. (famulae tuae N.), quam hodie de hoc saeculo migrare iussisti*. V r. 1188 zemřel v klášteře cisterciáků mnich jménem Joseph. Při zádušní mši, když kněz odříkával modlitbu, přišla zpráva, že mrtvým není muž, ale žena. Kněz proto musel změnit *pro anima famuli tui Joseph* na *pro anima famulae tuae, cuius nomen adhuc nescimus*. Jednalo se o Hildegundu,⁶²

⁶¹ BARANDOVSKÁ-FRANK, V. *Latina jako mezinárodní jazyk*. Praha: Kava- Pech, 1995, s. 29.

⁶² LIEBERS, A. „Eine Frau war dieser Mann.“ *Die Geschichte der Hildegund von Schönau*. Deutschland: eFeF-Verlag, 1989.

mladou dívku, která cestovala se svým otcem do Jeruzaléma. Po návratu zpět se v přestrojení za muže ocitla v cisterciáckém klášteře Schönau (Odenwald), kde žila až do své smrti.⁶³

V syntaxi se uplatňuje nová stavba věty nebo slovních spojení. Používá se hebrejská syntax (*saecula saeculorum*, *vanitas vanitatum*), genitiv k bližšímu určení (*terra promissionis*), slovní spojení s novým významem (*opera virtutes* = dělat zázraky).⁶⁴

Křesťanskou latinu můžeme najít i u vzdělaných autorů, jako je např. Cyprianus, který si pro užívání stejného jazyka, jako je ve Svatém písmu, vysloužil od pohanů přezdívku Coprianus, nebo Minucius Felix. Ten se sice snažil nižšímu stylu vyhýbat, ale některé výrazy z křesťanského slovníku pro něj byly nepostradatelné (*carnalis*, *vivificare*, *resurrectio*). U Augustina musíme rozlišovat mezi tvorbou pro pohanské publikum, která se vyznačuje vyšším stylem, a jeho kázáními, která jsou psaná pro nevzdělané posluchače.

Často se v křesťanské literatuře a biografii vyskytuje „biblischer Hintergrundstil“⁶⁵, kdy spisovatel předpokládá, že čtenář zná určité texty, a proto bude reagovat na určité narážky a citáty tím, že se mu vybaví jejich text. Spisovatel proto nemusí říkat příliš mnoho, aby vylíčil scénu. Tento Hintergrundstil najdeme i v Novém a Starém zákoně.⁶⁶ Dalším znakem je „prosa cum auctoritate“, což znamená, že každý konec kapitoly končí citátem, např. apoštola Pavla. Sv. Pavel je tudíž postavou v pozadí, autoritou. Tyto citáty pak mají čtenáře vést určitým směrem.⁶⁷

K nejstarším latinsky psaným spisům, které pocházejí ze severní Afriky z doby raného křesťanství, se řadí *Acta Martyrum Scillitanorum* z r. 180 n. l. Toto dílo můžeme charakterizovat jako zápis soudního výslechu, který ale není zapisován slovo od slova. K dalším latinským spisům patří *Passio Sanctarum Perpetuae et Felicitatis*, které se nám dochovalo jak v latině, tak řečtině.⁶⁸ Toto dílo je mylně připisováno Tertullianovi.⁶⁹

⁶³ WATTENBACH, W. *Hildegund*, in: Allgemeine Deutsche Biographie. Teil 12. Leipzig: Duncker & Humblot, 1880, s. 408.

⁶⁴ DROBNER, H. R. *Lehrbuch der Patrologie*. Frankfurt am Main: Peter Lang- Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2004, s. 181- 182.

⁶⁵ Z němčiny to překládám jako biblický stylový rámeček.

⁶⁶ BERSCHIN, W. *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter I. (Quellen und Untersuchungen zur Lateinischen Philologie des Mittelalters 8)*. Stuttgart: Anton Hiersemann Verlag, 1986, s. 71- 74.

⁶⁷ BERSCHIN, W. *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter III. (Quellen und Untersuchungen zur Lateinischen Philologie des Mittelalters 10)*. Stuttgart: Anton Hiersemann Verlag, 1991, s. 12.

⁶⁸ KITZLER, P. *Passio Perpetuae and Acta Perpetuae: Between Tradition and Innovation*, in: Listy filologické 130, 1- 2, 2007, s. 3.

⁶⁹ BRAUN, R. *Approches de Tertullien*. Paris: Institut d'etudes augustiniennes, 1992, s. 287-299.

V. I. I. Biblická latina

U křesťanské latiny se musíme zaměřit především na biblickou latinu, která se projevovala hlavně u latinských překladů Svatého písma. Biblická latina svou charakteristikou ovlivnila křesťanskou latinu, protože biblická kázání se objevovala v každodenním životě. Kromě prvků typických pro křesťanskou latinu obsahuje ještě následující hebraismy: V tvrzeních a přísahách se používá *si, si non/ nisi*: „*semel iuravi in sancto meo si David mentiar*“ (Ps 88:36). Relativní zájmena, která jsou v hebrejštině nesklonná, jsou doplněna nadbytečnými ukazovacími zájmeny: „*non sunt loquellae neque sermones quorum non audiantur voces eorum*“ (Ps 18:4). Na rozdíl od latiny nemá hebrejšтина střední rod, proto se pro neutra používá rod ženský: „*unam petii a Domino, hanc requiram ut inhabitatem*“ (Ps 26:4). Pro zesílení významu se používá genitiv: *Canticum canticorum, dominus dominantium, Sanctum sanctorum*. Místo jednoduchých předložek se používá předložková fráze např. *a facie, ante faciem, in conspectu*. Vedle hebraismů se používaly i grecismy. Používání infinitivu s *habeo*: „*adhuc multa habeo vobis dicere*“ (Io 16:12). Místo komparativu se s *quam* používá pozitiv: „*bonum tibi est unoculum in vitam intrare quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis*“ (Mt 18:9). Při překladu z řečtiny se nadměrně používají částice. Na místě infinitivu stojí participium přezentiu: „*cum consummasset Jezus praecipiens*“ (Mt 11:1). Při překladu řeckého určitého členu se používá latinské *is, hic, ille, ipse* a při překladu řeckého neurčitého členu se používá *unus*. Často se používalo *ecce* při překládání řeckého *idou*: „*et ecce uir de turba exclamavit, dicens magister, obsecro te, respice in filium meum quia unicus est mihi, et ecce spiritus adprehendit illum et subito clamat*“ (Lc 9:38-39).⁷⁰

V. II. Bible

„*Qui scripturas ex Hebraea lingua in Graecam verterunt numerari possunt, Latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Graecus et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari.*“

(sv. Augustinus, *De Doctrina Christiana II, 11*)

⁷⁰ MANTELLO, F. A. C., RIGG, A. C. *Medieval Latin: An Introduction and Bibliographical Guide*. USA: The Catholic University of America Press, 1996, s. 145- 149.

„Můžeme spočítat ty, kteří přeložili Písmo z hebrejštiny do řečtiny, u latinských překladatelů je to nemožné. V prvních dnech víry, když se stalo, že rukopis padl do rukou nově příchozího, a on si myslel, že zná dva jazyky, cítil se svobodný to přeložit.“

Ani sám Augustin si není jistý, kdy přesně se poprvé objevil latinský překlad Bible. Někteří kritikové tvrdí, že to bylo na konci 2. stol., protože Tertullianus měl při své práci před sebou latinskou verzi, někteří tvrdí, že to tak nebylo a že si Tertullianus sám překládal z řeckého originálu. Ať je to tak či onak, jisté je, že první latinské verze vznikly během 2. stol. Na otázky, kde a kým byly vytvořeny, nemáme odpověď.⁷¹ Protože byly Itálie a Afrika nejvýznamnějšími centry západní části říše, patří mezi první nejdůležitější křesťanské texty první překlady Bible do latiny tzv. *versio Africa* a *versio Italica* pocházející z 2. stol. Tyto překlady jsou doloženy jen pomocí děl církevních autorů z pozdější doby. Souhrnně se všechny překlady Bible nazývají *Vetus latina*. Protože se na těchto překladech do latiny podílel prakticky kdokoli (viz výše), existovaly mezi nimi rozdíly v obsahu. Např. v hebrejské Bibli je napsáno: „nevěděl, že kůže na jeho obličejí září“, zatímco v řecké Bibli, kterou přeložil Aquila, se ze zářících paprsků staly rohy.

„*cumque descenderet Moses de monte Sinai tenebat duas fabulas testimonii et ignorabat quod, cornuta esset facies sua ex consortio sermonis dei*“

(*Vulgata, Ex 34, 29*)

Někteří překladatelé překládali z řeckého originálu slovo od slova a věnovali až přílišnou pozornost přesnému překladu. Ostatní pouze zopakovali obsah a na vlastní překlad vůbec nedbali. O tom nás zpravuje sv. Augustinus:

„*Qui se verbis nimis obstrinxerunt.*“

(*De Doctrina Christiana 2, 19*)

„Ti, kdo se příliš nesvazovali slovy.“

„*Qui non magis verba, quam sententias interpretando sequi maluerunt.*“

(*De Doctrina Christiana 2, 19*)

„Ti, kdo se ve svém překladu nezaměřovali více na překlad slov než vět.“

Ke zmatku v překladech Písma pomohla i Hexapla, kterou sepsal Órigenés v polovině 3. stol., protože se mnozí „překladatelé“ ze západního světa snažili své dílo sjednotit s jeho dílem z východního světa. Na rozmanitost překladů bible si stěžují i Tertullianus, Cyprián, sv.

⁷¹ DE LABRIOLLE, P., WILSON, H. *History and Literature of Christianity from Tertullian to Boethius*. Edinburgh: The Edinburgh Press, 2003, s. 44-45.

Jeronym, Viktorin z Ptuje a další. Věřící si zpočátku obsahových odlišností nevšimli, protože nejdůležitější pro ně byla útěcha, kterou v Písmu hledali během svého pronásledování. Když se ale situace uklidnila a pronásledování ustalo díky tolerančnímu ediktu císaře Konstantina z r. 313, který křesťanství oficiálně uznával, začali se křesťané zajímat také o obsahovou stránku svého učení.

Proto kolem roku 382 požádal papež Damasus I. sv. Jeronyma o nový překlad, kterým by nahradil všechny doposud existující verze. Při revizi Písma Jeronym porovnával existující verze, snažil se najít nejpůvodnější verzi a používal při tom i řecké originální texty. Pokud se některá místa lišila, sám Jeronym je překládal z originálu. Nejdříve začal s revizí evangelií, protože byly nejčtenější. Pak pokračoval ostatními texty. Když byl s revizí Nového zákona hotov, papež Damasus I. nařídil okamžité používání této verze. Někteří kněží byli zpočátku proti, ale když viděli kvalitu Jeronymovy práce, přestali se svými protesty. Starý zákon Jeronym přeložil z hebrejštiny podle Órigenovy verze. Během revize Písma bylo pro Jeronyma důležitější uchovat smysl, než aby překládal slovo od slova.

„*Non verba in scripturis consideranda, sed sensus.*“

(sv. Jeronym, *Epistula LVII. Ad Pammachium De Optimo Genere Interpretandi.*)

Záměrně ponechal některé vulgarismy, barbarismy⁷² a solecismy⁷³, i když byl díky svému vzdělání schopný používat vyšší styl. Chtěl tak oslovit větší množství křesťanů. Sv. Augustin se k tomu vyjadřuje:

„*Quid ad nos grammatici velint? Melius in barbarismo nostro vos intellegitis, quam in nostra disertitudine vos deserti eritis*“

(*Psalm 36*)

„Je pro vás lepší, abyste mi rozuměli pomocí mých barbarismů, než abyste byli opuštěni pomocí mojí výřečnosti.“

Jeronymův překlad, tzv. *versio Vulgata* byl v r. 1546 Tridentským koncilem uznán za oficiální text latinské církve.⁷⁴

Protestantská církev byla proti používání latiny v liturgii a prosadila místo ní národní jazyky. Proto byla r.1562 na Tridentském koncilu latina prohlášena v liturgii za závaznou. R. 1962 pronesl papež Jan XXIII. řeč, ve které obhajuje závaznost aktivní znalosti latiny pro

⁷² Barbarismus= chybné použití slova převzatého z cizího jazyka, např. špatný přízvuk. Viz. Augustinus: *Doctrina Christiana II. (13)*

⁷³ Solecismus= chybná syntaktická konstrukce, např. chybný slovosled nebo špatný pád po předložce. Viz. Augustinus: *Doctrina Christiana II. (13)*

⁷⁴ KAULEN, F. *Geschichte der Vulgata*. Mainz: Verlag von Franz Kirchheim, 1868, s. 147- 189.

teology. V r. 1964 byla v Římě založena Salesiánská univerzita, která napomáhá rozvoji církevní latiny v moderních podmínkách. Národní jazyky byly do liturgie zavedeny se souhlasem druhého vatikánského koncilu v letech 1962- 1965. Přestože bylo aktivní užívání latiny zatlačeno národními jazyky, uplatňuje se latina stále jako referenční jazyk. Všechny nové liturgické texty vycházejí v latině a podle toho jsou překládány do národních jazyků. Latina se ve Vatikáně využívá jen při korespondenci se slovanskými zeměmi a s Maďarskem. V ostatních případech byla nahrazena italštinou, španělštinou, angličtinou, němčinou a francouzštinou.⁷⁵

V. III. Misionářství

Během doby od 5. až do 10. století se většina evropských panovníků nechala pokřtít. V zemích, ve kterých se latina neprosadila jako státní jazyk, se uplatnila alespoň jako církevní jazyk. Zejména to platilo pro Irsko, jehož území nikdy nepatřilo do římského impéria. Křesťanství sem proniklo prostřednictvím sv. Patrika, kterého podle legendy z římské Británie unesli piráti a prodali ho v Irsku do otroctví. On ale uprchl a stal se misionářem Irů. Misionáři z Irska a Skotska, kde latina nesplynula s mateřským jazykem, se stěhovali na pevninu (misijní cesty se nazývaly *peregrinatio pro Christo*), kde zakládali kláštery a klášterní školy. Např. irský misionář Columbanus založil ve Francii kláštery Luxovium a Fontaine, v Itálii klášter Bobbio. Jeho žák Gallus založil město s klášteřem St. Gallen v dnešním Švýcarsku. V katedrálních školách se latina stala výukovým jazykem. Ve *scriptoriích* se opisovala díla antických autorů, která by jinak byla odsouzena ke ztrátě a zapomenutí.

Na rozdíl od kontinentálních autorů, kteří měli širokou latinskou slovní zásobu, ostrovním Irům stačilo učit se základní gramatiku a slovní zásobu. Proto jim zcela unikala sémantická funkce latinských výrazů. V irských textech z konce 6. století můžeme najít např. *prosator* místo *creator*, neologismy *fatimen* (prohlášení) nebo *praesagnem* místo *praesagium* (předtucha). Často používali grécismy a hebraismy, aniž by tyto jazyky znali.

Podobná situace nastala i v Británii. Původní obyvatelstvo bylo zatlačováno germánskými kmeny na jih. Na východě se lidé stahovali do keltských klášterů, kde bylo vyučování vedeno podobnou cestou jako v Irsku. V 7. století zde začali mnichové přicházející z Irska zakládat kláštery. Např. Ir Columbanus Starší založil klášter Iona na ostrově Hy.

⁷⁵

Viz BARANDOVSKÁ- FRANK, V., s. 29- 30.

Misionář z Británie Bonifatius založil klášter ve Fuldě v Německu, jehož škola vlastnila největší knihovnu své doby.⁷⁶

V. IV. Patristika

Období 2.- 6. stol. se také nazývá obdobím patristiky. Toto označení vychází z lat. slova *theologia patristica* (bohosloví sv. otců). Patristika se zabývá teologicko-filozofickým učením svatých otců a křesťanských autorů. Církevní otce můžeme rozdělit na západní a východní. K západním církevním otcům patří sv. Ambrož, sv. Jeroným, sv. Augustin z Hippo a sv. Řehoř Veliký. K východním církevním otcům patří Atanáš Alexandrijský, Basil z Caesareje, Řehoř z Nazianzu a Jan Zlatoústý.

V. IV. I. Sv. Ambrož

Ambrož se narodil kolem r. 340 v Trevíru do křesťanské rodiny. Po smrti otce se rodina přestěhovala do Říma, kde Ambrož získal řečnické a právnické vzdělání a kde započal politickou kariéru. V Miláně, kam byl poslán za účelem správy provincií Emilie a Ligurie, uklidnil spor mezi pravověrnými a ariány a byl r. 374 zvolen milánským biskupem. Tento úřad vykonával až do své smrti r. 397. Ambrož se pustil do usilovného studia Písma. Při svém studiu používal díla Origena, ze kterých se učil znát a citovat bibli. Origenovu praxi *lectio divina* začal zavádět v západní liturgii. Svými kázáními zapůsobil i na Augustina. Ambrožovské motto „*Omnia Christus est nobis*“⁷⁷ se nám dochovalo v jeho dopisech, teologických spisech a výkladech jeho kázání. Na Augustinovo vybídnutí sepsal Paulinus *Vita Ambrosii*.⁷⁸

V. IV. II. Sv. Jeroným

⁷⁶ Viz NECHUTOVÁ, J., s. 81- 83.

⁷⁷ „Kristus je pro nás vším.“

⁷⁸ MARKSCHIES, CH. *Ambrosius von Mailand*, in: Lexikon der antiken christlichen Literatur. Freiburg 2002, s. 19- 28.

Kolem r. 342 se ve Stridonu (dnes Štrigova v Chorvatsku) narodil Jeroným. V Římě studoval rétoriku, gramatiku a filozofii. Z počátku ho to spíše táhlo k četbě knih Cicerona a Platóna než k Bibli. To se ale změnilo poté, co se Jeronýmovi zdál sen, ve kterém stojí před nebeským tribunálem a je obviněn, že dává přednost klasické pohanské literatuře před křesťanskou.

„*Ciceronianus es, non Christianus. Ubi thesaurus tuus, ibi et cor tuum.*“

(*Epistulae XXII, 30*)

„Jsi následovník Cicerona, ne Krista. Tam, kde je tvůj poklad, je i tvé srdce.“

Po trestu, který následoval, Jeroným přísahal:

„*Domine, si umquam habuero codices saeculares, si legero, te negavi.*“

„Pane, jestli ještě někdy budu mít nebo číst světské knihy, zapřel jsem tě.“

Poté se nechal Jeroným pokřtít. Po studiu se vydal na poutní cestu do Svaté země, přičemž strávil pět let jako poustevník v Sýrii. V Antiochii, kde kvůli zdravotním problémům nějaký čas pobýval, se naučil hebrejsky a řecky. V r. 379 byl vysvěcen na kněze. Společně s Řehořem z Nazianzu strávil tři roky v Konstantinopoli, kde se zabýval Órigenovými spisy. Poté se Jeroným r. 382 vrátil do Říma a stal se osobním sekretářem papeže Damasa I., který ho požádal o překlad Bible. Jeroným zemřel v Betlémě r. 420. Jeroným není znám jen jako překladatel Bible, ale také jako zakladatel klášterů. Dochovala se nám jeho korespondence a katalog životopisů křesťanských autorů *De viris illustribus*.⁷⁹ Jeho jméno nese i *Martyrologium Hieronymianum*, soupis mučedníků z různých kalendářů, přestože není jeho autorem. Jeroným pouze zmínil svůj záměr sepsat historii svatých ve *Vita Malchi*:

„*Scribere enim disposui ab adventu Salvatoris usque ad nostra aetatem, id est, ab apostolis usque ad nostri temporis faecem, quomodo et per quos Christi Ecclesia nata sit, et adulta, persecutionibus creverit et martyriis coronata sit...*“

„Rozhodl jsem se napsat od příchodu Spasitele do naší doby, tzn. od apoštolů do naší doby, jak a kým se zrodila církev Krista, dospěla a vzrostla během pronásledování a byla korunována mučedníky...“

V. IV. III. Sv. Augustinus

⁷⁹

REBENICH, S. *Jerome*. New York: Routledge, 2002, s. 3- 52.

Augustinus se narodil r. 354 v Tagastě v římské provincii Afrika. Jeho otec byl pohan, matka Monika byla horlivá křesťanka a ve stejné víře vychovávala i svého syna. Ve svém asi nejznámějším díle *Confessiones* (III, 4) Augustinus píše, že už jako batole vstřebával křesťanskou víru s mateřským mlékem:

„[...] *lacte matris tenerum cor meum pie biberat et alte retinebat*“

I přes snahu jeho matky byl Augustinův život dost nevázaný. V r. 373 se stal otcem nemanželského syna. Pro jeho matku byl důležitý morálně čistý život, a proto na svého syna naléhala, aby milostný vztah ukončil:

„*volebat enim illa, et secreto memini ut monuerit cum sollicitudine ingenti, ne fornicarer maximeque ne adulterarem cuiusquam uxorem*“

(*Confessiones* II, 3)

„Jak si pamatuji, chtěla totiž, a napomínala mě s velkou starostí, abych nepropadl chťiči a hlavně abych neznesevětil ženu někoho jiného.“

Při jeho studiu ho velmi ovlivnil Ciceronův spis *Hortensius*, který v něm probudil zájem o filozofii a lásku k moudrosti.

„*Liber ille ipsius exhortationem continet ad philosophiam et vocatur Hortensius.*“

(*Confessiones* III, 4)

„[...] *et immortalitatem sapientiae concupiscebam aestu cordis incredibili [...]*“

(*Confessiones* III, 4)

Tento zájem ho přivedl ke vstupu do sekty manichejců, kvůli které se od něho odvrátila jeho katolická matka.

„*nam unde illud somnium quo eam consolatus est, ut vivere mecum cederet et habere mecum eandem mensam in domo? Quod nolle coeperat aversans et detestans blasphemias erroris mei.*“

(*Confessiones* III, 11)

„Měla sen, který ji přesvědčil, aby se mnou přestala žít a sdílet se mnou týž stůl v domě. Začala se ode vzdalovat, odvracejíc se a zlořečíc rouhání mého bludu.“

Po čase od manichejců odešel, protože jejich víra nedokázala rozptýlit jeho pochybnosti v oblasti hledání pravdy a víry. Augustinus studoval gramatiku a později v Kartágu i rétoriku. Oba dva předměty pak také vyučoval. Z Kartága se přestěhoval do Říma a potom do Milána,

kde rád navštěvoval kázání milánského biskupa Ambrože. Jeho výklad Starého zákona Augustina znovu přiměl ke studiu Písma. 24. dubna roku 387 se Augustinus nechal v milánské katedrále od Ambrože pokřtít. Po křtu se Augustinus vrátil zpět do Afriky a usadil se v Hippo, kde založil klášter. R. 391 byl vysvěcen na kněze a o čtyři roky později na biskupa. Během své duchovní kariéry se věnoval práci v mužských i ženských kláštorech a staral se o chudé a sirotky. Měl značný vliv ve vedení katolické církve nejen v římské Africe, ale i v celém křesťanském světě své doby. Čtyři roky před svou smrtí, poté co zvolil svého nástupce, se věnoval jen tvůrčí intelektuální činnosti. Augustinus zemřel 28. srpna 430.⁸⁰

V. IV. IV. Sv. Řehoř Veliký

Nejmladším ze západních církevních otců je Řehoř Veliký. O jeho životě do doby, než se stal papežem, není mnoho známo. Narodil se kolem roku 540 v Římě do patricijské rodiny, která vlastnila i veliké statky na Sicílii. Rodina nebyla význačná jen svým majetkem, ale i díky svým blízkým vztahům k církvi. Mezi jeho předky patřili i papežové Felix III. a Agapet. Ve věku třiceti let se Řehoř stal prefektem v Římě. Svou funkci složil a přestěhoval se zpět do rodného domu, ze kterého po smrti otce udělal klášter. Kláštery zakládal i na Sicílii. Řehoř se stal benediktinským mnichem a na příkaz papeže Pelagia II. byl poslán do Konstantinopole, kde se stal zástupcem Říma. Zajímavostí je, že i když na východě strávil šest let, nikdy se nenaučil řecky. Po svém návratu se stal opatem. Ve věku 50 let byl Řehoř během období hladovění a moru, které bylo důsledkem langobardských válek, zvolen papežem. Jako jeden ze svých hlavních úkolů viděl evangelizaci Anglie. Ještě před tím, než byl zvolen papežem, se chtěl sám zúčastnit misijní cesty do Anglie. Důvodem bylo asi jeho první setkání s lidmi z kmene Anglů, jak to popisuje Beda Venerabilis ve své *Historia ecclesiastica gentis Anglorum (II, I)*. Bylo to v Římě na tržišti s otroky. Řehoř tam mezi novým zbožím zahlédl chlapce se světlou pokožkou a jemnými vlasy a zeptal se na jejich původ:

„[...] *quot esset vocabulum gentis illius. Responsum est, quod Angli vocarentur.*“

„Jaké je jméno jejich kmene. Bylo odpovězeno, že se jmenují Anglové.“

Na to odpověděl:

„*Bene, nam et angelicam habent faciem, et tales angelorum in caelis decet esse coheredes.*“

⁸⁰ LEPPIN, H. *Die Kirchenväter und ihre Zeit*. München: Verlag C. H. Beck oHG, 2000, s. 86-100.

„Dobře, protože mají obličej andělů a jsou spoludědicové andělů v nebi.“

Dále se vyptával na jejich krále:

„*Rex provinciae illius quomodo appellatur? Responsum est, quod Aelli diceretur.*“

„Jak se jmenuje král oné provincie? Odpověď byla, že se mu říká Aella.“

Řehoř odpověděl:

„*Alleluia, laudem Dei Creatoris illis in partibus oportet cantari.*“

„Aleluja, chvála Boha Stvořitele se musí zpívat v oněch krajích.“

Účast na misijní cestě mu byla biskupem zakázána. Proto r. 597, už za svého pontifikátu, vyslal 40 věrozvěstů v čele s benediktinským mnichem Augustinem z Canterbury do Anglie. Z tohoto důvodu je také považován za jednoho ze svatých patronů Anglie.⁸¹ Řehoř Veliký po sobě zanechal velké množství dopisů, ze kterých si můžeme udělat obraz o jeho práci. *Regula pastoralis* je pojednání o úkolech a zodpovědnosti, které má duchovenstvo. Řehoř je napsal po svém zvolení za papeže. Navázal tím na Řehoře z Nazianzu a Jana Zlatoústého, kteří napsali podobná pojednání. Rozšířila se od Španělska, Anglie, Francie, Itálie až po Jeruzalém a Alexandrii. Zatímco *Regula pastoralis* se zaměřuje na duchovní péči, *Dialogi* se obracejí k veškeré křesťanské obci.

Řehoř Veliký zemřel r. 604. Na jeho náhrobku v Římě je napsáno *Consul Dei*. Tento nápis přesně vystihuje jeho úlohu v dějinách církve.⁸²

⁸¹ MELTON GORDON, J. *Religious Celebrations*. California: ABC- CLIO, 2011, s. 344- 346.

⁸² Viz DROBNER, H. R., s. 469- 476.

VI. Merovejská latina (6. – 8. stol. po Kr.)

Merovejská latina je poslední stádium vývoje latiny, kdy v jazyce ještě existuje snaha o spisovnou latinu, ale také se už osamostatňuje hovorová řeč, ze které se pozvolna vyvíjejí románské jazyky. V této době existují tři „druhy“ latiny, které se používají na území Galie. Antická klasická latina se používala při výuce v církevních školách, biblická a liturgická latina se používala v kláštorech a kostelech a vulgární latina (v podobě všech nářečí na území Galie), kterou se mluvilo mezi lidem. Tyto tři druhy se navzájem ovlivňovaly, ale žádný samostatně nebyl latinou, kterou najdeme v písemných památkách tohoto období. Merovejská latina má své těžiště v 7. století. Magdeburští centurióni toto století nazvali *saeculum tenebricosum*. Podle W. Berschina je v této době kvalita i kvantita zachovaných latinských písemností velmi nízká.⁸³ Autoři píší v tomto období dobře věděli, že ve svých dílech píší nedostatečnou latinou, a proto se za to často omlouvali.⁸⁴ Např. Caesarius se ve svém kázání 86:1 omlouvá za svůj jazyk, protože to, co je proneseno k obyčejnému lidu, může být pochopeno vzdělaným člověkem, ale ne naopak.

VI. I. Charakteristické rysy

V psané latině v době vlády merovejské dynastie najdeme vedle sebe prvky z korektní klasické latiny, rysy mluveného jazyky a obyčejné chyby. Typický je také výskyt hyperurbanismů. Hyperurbanismus je chybný tvar, který vznikl na straně pisatele, když se snažil vyhnout se vulgarismům anebo nespisovným prvkům a snažil se vyjadřovat korektně, čímž došlo k hyperkorekci. Například digram *-æ-* byl tehdy často zaměňován s jednoduchým *-e-*. Kvůli změně výslovnosti tohoto vokálu můžeme v zápisech najít *que* místo *quae*, *eternus* místo *aeternus*. Jako reakce na tento trend potom byla dvojhláska *-ae-* nenáležitě používána i tam, kde by správně mělo být jednoduché *-e-*. Z takových hyperurbanismů můžeme uvést např. *diae* místo *die*, *aei* místo *ei* nebo *aemitto* místo *emitto*.⁸⁵ V 6.- 8. stol. po Kr. najdeme v nominativu plurálu u první deklinace koncovku *-as* místo *-ae* (*reliquias* místo *reliquiae*, *vitas* místo *vitae*). Asi nejznámější ustálené spojení s touto chybou je *Vitas patrum*, které se

⁸³ Čerpáno ze skript z německé univerzity Erlangen (2011): Einführung in das Mittellatein und Neulatein pod vedením Dr. Stefana Webera.

⁸⁴ HEN, Y. *Culture and religion in Merovingian Gaul, A.D. 481- 751*. Leiden: E. J. Brill, 1995, s. 26.

⁸⁵ Viz NECHUTOVÁ, J., s. 78- 79.

má správně psát *Vitae patrum*. Jezuita Heribert Rosweyde se sice snažil chybu napravit, ale zavedená středověká vulgární forma byla už pevně zakořeněná.

„*Est autem liber, quem desidero, qui vulgo Vitas patrum inscribitur...*“

(Heribert Rosweyde)

„Kniha, po které toužím, kterou lid Vitas patrum nazývá...“

V 7., 8. a dokonce v 9. stol. můžeme najít typicky merovejskou metaplastickou deklinaci *-us, -onis* a *-a, -ane* u vlastních jmen (např. *Marcus, Marconis; Ninus, Ninonis; Petrus, Petronis; Berta, Bertane; Attila, Attilane*).⁸⁶

VI. II. Písemné památky

Mezi nejznámější památky této doby patří *Decem libri historiarum*, známější pod názvem *Historia Francorum*, které napsal Řehoř Tourský. V celkem deseti knihách se můžeme dočíst o dějinách francké říše od jejich počátků až do roku 591.⁸⁷ Dodnes je pro nás nejdůležitějším zdrojem informací nejen o vládě merovejské dynastie, ale také o stavu latinského jazyka. Řehoř si byl vědom své nedostatečné znalosti latinské gramatiky a ve svém díle se za to omlouvá:

„*veniam precor, si aut in litteris aut in syllabis grammaticam artem excessero, de qua adplene non sum imbutus.*“

(*Historia Francorum IV, I*)

Dalším zdrojem, z něhož můžeme čerpat informace o stavu latiny v 7. stol., je *Fredegarova kronika*. Kronika obsahuje čtyři knihy, popisuje dějiny od stvoření světa až do roku 642. Kroniku zřejmě napsal jediný autor Fredegarius Scholasticus v roce 659 nebo krátce po něm.⁸⁸

⁸⁶ Čerpáno ze skript z německé univerzity Erlangen (2011): Einführung in das Mittellatein und Neulatein pod vedením Dr. Stefana Webera.

⁸⁷ LECLERCQ, H. *St. Gregory of Tours*, in: The Catholic Encyclopedia. New York: Robert Appleton Company, 1910.

⁸⁸ WOOD, I. *Fredegar's fables*, in: Historiographie im frühen Mittelalter, Wien: R. Oldenburg Verlag Ges.m.b.H., 1994, s. 359.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo podat přehledný popis vývoje latinského jazyka od prvních písemných památek po dobu karolinskou. Zjistili jsme, jakými syntaktickými i morfologickými změnami latina od svého počátku prošla, kteří spisovatelé nám o nich podávají svědectví a které písemné doklady se nám dochovaly. V menší míře jsou zde zmíněny také okolnosti, které zapříčinily tyto změny.

Celou prací se táhne myšlenka, že to bylo především vzdělání a sociální rozvrstvení obyvatel, které hrálo důležitou roli. Rozvrstvení latiny na latinu spisovnou (klasickou) a vulgární (lidovou) úzce souvisí se vzdělaností. Vulgární latina by jistě nedoznala takového rozšíření u příslušníků sociálně nižších vrstev, kdyby znali a rozuměli latinskému jazyku tak jako Cicero nebo sv. Jeroným. Románské jazyky by jistě nevznikly, kdyby se nerozšiřovala propast mezi psanou spisovnou a mluvenou vulgární latinou.

Závěrem zbývá snad jen dodat, že latinský jazyk se vyvíjel, vyvíjí a bude se nadále vyvíjet. Téma vývoje latiny je natolik široké, že by jistě zasluhovalo více prostoru. Dalšími případnými tématy, jimiž by se podobná historická práce mohla zabývat, by mohla být karolinská renesance, ottonská renesance, středověká latina (latina scholastické filozofie), humanismus a novohumanismus.

Seznam literatury

- ADKINS, L., ADKINS, R. A. *Handbook to Life in Ancient Rome*. New York: Oxford University Press, 1998
- ALLEN, F. D. *Remnants of early latin*. Boston: Ginn and Heath, 1880
- BAEHRENS, W. A. *Sprachwissenschaftlicher Kommentar zur vulgärlateinischen Appendix Probi*. Halle: Niemeyer, 1922
- BALDI, P. *The Foundations of Latin*. New York: Mouton de Gruyter, 1999
- BARANDOVSKÁ- FRANK, V. *Latina jako mezinárodní jazyk*. Praha: Kava- Pech, 1995
- BEJLOVEC, J., JANDA, J., KAMÍNKOVÁ, E., KUCHARSKÝ, P., QUITT, Z.. *Latina pro vysoké školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972
- BENEŠ, P., OHNESORG, K. *Latina pro posluchače romanistiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976
- BERSCHIN, W. *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter I. (Quellen und Untersuchungen zur Lateinischen Philologie des Mittelalters 8)*. Stuttgart: Anton Hiersemann Verlag, 1986
- BERSCHIN, W. *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter III. (Quellen und Untersuchungen zur Lateinischen Philologie des Mittelalters 10)*. Stuttgart: Anton Hiersemann Verlag, 1991
- BRAUN, R. *Approches de Tertullien*. Paris: Institut d'etudes augustiniennes, 1992
- CLACKSON, J., HORROCKS, G. *The Blackwell history of the Latin language*. Oxford: Blackwell Publishing, 2007
- DANKWARD, V. *Alte Geschichte in Studium und Unterricht: Eine Einführung mit kommentierten Literaturverzeichnis*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1994
- DE LABRIOLLE, P., WILSON, H. *History and Literature of Christianity from Tertullian to Boethius*. Edinburgh: The Edinburgh Press, 2003
- DROBNER, H. R. *Lehrbuch der Patrologie*. Frankfurt am Main: Peter Lang- Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2004
- DVOŘÁK, J. *Deminutiva v jazycích románských I. Vulgární latina a španělština*. Praha: Státní tiskárna, 1932
- FORSYTHE, G. *A critical history of early Rome: from prehistory to the first Punic War*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2005
- GORDON, A., E. *Illustrated introduction to Latin Epigraphy*. Berkeley and Los Angeles:

- University of California Press, 1983
- HEN, Y. *Culture and religion in Merovingian Gaul, A.D. 481- 751*. Leiden: E. J. Brill, 1995
- KAULEN, F. *Geschichte der Vulgata*. Mainz: Verlag von Franz Kirchheim, 1868
- KITZLER, P. *Passio Perpetuae and Acta Perpetuae: Between Tradition and Innovation*, in: *Listy filologické* 130, 1- 2, 2007
- KRUSCHWITZ, P. a kol. *Terentius Poeta*. München: Verlag C. H. Beck oHG, 2007
- LECLERCQ, H. *St. Gregory of Tours*, in: *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company, 1910
- LEPPIN, H. *Die Kirchenväter und ihre Zeit*. München: Verlag C. H. Beck oHG, 2000
- LIEBERS, A. „Eine Frau war dieser Mann.“ *Die Geschichte der Hildegund von Schönau*. Deutschland: eFeF- Verlag, 1989
- MANTELO, F. A. C., RIGG, A. C. *Medieval Latin: An Introduction and Bibliographical Guide*. USA: The Catholic University of America Press, 1996
- MARAS, D. F. *Scientist declare the Fibula Praenestina and its inscriptions to be genuine „betone any reasonable doubt“*, in: *Etruscan News*, číslo 14. New York, 2012
- MARKSCHIES, CH. *Ambrosius von Mailand*, in: *Lexikon der antiken christlichen Literatur*. Freiburg 2002
- MELTON GORDON, J. *Religious Celebrations*. California: ABC- CLIO, 2011
- MÜLLER-LANCÉ, J. *Latein für Romanistik: Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co., 2006
- NECHUTOVÁ, J. *Středověká latina*. Praha: KLP- Koniasch Latin Press, 2002
- OSTRÁ, R. *Přehled vývoje románských jazyků I. Lidová latina. Francouzština*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980
- PALMER, L. R. *The Latin Language*. Bristol: Bristol Classical Press, 1954
- PLATNER, S. B. *Sepulcrum Scipionum*, in: *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*. London: Oxford University Press, 1929
- PULTROVÁ, L., URBANOVÁ, D., MALÁ, M., ŠUBRT, J. *Archaická latina*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006
- REBENICH, S. *Jerome*. New York: Routledge, 2002
- ROHLFS, G. *Sermo vulgaris Latinus. Vulgärlateinisches Lesebuch*. Halle/ Saale: Max Niemeyer Verlag, 1951
- SIMON, E. *Schriften zur etruskischen und italischen Kunst und Religion*. Stuttgart: Steiner, 1996
- SKUTSCH, F. *Die lateinische Sprache*, in: *Die Kultur der Gegenwart*. Teil 1. Leipzig: B. G.

Teubner, 1913

VINE, B. *Remarks on the archaic latin „Garigliano Bowl“ inscription*, in: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik (121). Bonn: Dr. Rudolf Babely GmbH, 1998

WATTENBACH, W. *Hildegund*, in: Allgemeine Deutsche Biographie. Teil 12. Leipzig: Duncker & Humblot, 1880

WEISE, O. *Charakteristik der lateinischen Sprache*. Leipzig und Berlin: Verlag von B.G. Teubner, 1909

WOOD, I. *Fredegar's fables*, in: Historiographie im frühen Mittelalter, Wien: R. Oldenburg Verlag Ges.m.b.H., 1994

Seznam historických pramenů

Augustinus: *Confessiones*

Augustinus: *De Doctrina Christiana*

Aurelius Augustinus: *List Nebridiovi*

Beda Venerabilis: *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*

Caesar: *De bello Gallico*

Cicero: *De finibus bonorum et malorum*

Cicero: *De natura deorum*

Cicero: *De oratore*

Cicero: *Epistulae ad familiares*

Cicero: *Orator*

Cicero: *Paradoxa stoicorum*

Cicero: *Tusculanae disputationes*

Gellius: *Noctes Atticae*

Indovinello Veronese

Isidor ze Sevilly: *Etymologiae*

Jeroným: *Epistula LVII*

Jeroným: *Epistulae XXII*

Jeroným: *Vita Malchi*

Lactantius: *Divinae Institutiones*

Petrus Chrysologus: *Sermo XLIII*

Probus: *Apendix Probi*

Řehoř Tourský: *Historia Francorum*

Quintilian: *Institutio Oratoria*

Varro: *De lingua latina*

Vegetius Renatus: *Digesta Artis Mulomedicinae*

Vergilius: *Aeneis*

Vetus latina

Vulgata

Resumé

Od vzniku prvních latinských památek po konec vlády merovejské dynastie a nástup Karla Velikého uběhlo zhruba 1400 let. Během této doby dosáhl latinský jazyk ve svém vývoji nejen vrcholu během klasického období, ale i svého dna právě v době vlády Merovejců. To se týká jak kvality dochovaných památek, tak jejich množství.

Velkou měrou k tomuto vývoji dopomohlo vzdělání pisatelů, politická situace na evropském kontinentě a také nástup křesťanství. Zatímco v klasické době bylo psaní výsadou vzdělaných lidí, s postupem času se psacích potřeb chopili i nevzdělaní laikové, což se samozřejmě odrazilo na literární úrovni jejich díla. Tak jak se zvětšovalo území římské říše, zvětšovalo se i území, na kterém se používal latinský jazyk. To zahrnovalo i africký kontinent a území britských ostrovů, ze kterého se latina později vrátila zpátky do Evropy v podobě misijních cest britských mnichů, kteří v Evropě zakládali kláštery.

Asi největší pozornost si zasluhuje vulgární latina, která stála u zrodu románských jazyků. Proto dodnes v evropských jazycích najdeme slova, která mají společný základ a my jim tudíž můžeme lehce porozumět.

Nesmíme zapomenout, že na vývoji latinského jazyka se podílely prapůvodní jazyky a nářečí obyvatel podrobených území a také řečtina a hebrejšťina, které svou moc uplatnily hlavně v době křesťanství.

Summary

Since the establishment of the first Latin monuments along the end of the reign of Merovingian dynasty and the rise of Charlemagne passed about 1400 years. During this time the Latin language reached not only its peak during the classical period, but also reached its bottom during the reign of Merovingian. This applies both to the quality of the surviving monuments and their quantity.

Greatly to this development helped the education of writers, the political situation on the European continent and the advent of Christianity. While in the classical period was the writing subject of educated people, over time, uneducated laymen seized pens as well, which is of course reflected in the level of their literary works. As the territory of the Roman Empire expanded so grew in size the territory in which was used the Latin language. This included the African continent and the British Isles, from which the Latin later came back to Europe in the form of missionary journeys of British monks who founded monasteries in Europe.

Perhaps the greatest attention deserves Vulgar Latin, which pioneered the Romance languages. Therefore, today in European languages we find words that have a common basis and we therefore can easily understand.

We must not forget that on the development of the Latin language participated aboriginal languages and dialects of the population of the conquered territory and Greek and Hebrew, that their power applied mainly at the time of Christianity.

Anotace

Jméno a příjmení:	Jitka Dočkalová
Katedra:	Katedra klasické filologie
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Vývoj latiny od prvních písemných památek po karolinskou renesanci
Název v angličtině:	The evolution of the Latin language from the first written records to the Carolingian Renaissance
Anotace práce:	Bakalářská diplomová práce se zabývá vývojovými stupni latinského jazyka od prvních písemných památek po karolinskou renesanci. Důraz je kladen nejen na morfologické i syntaktické změny, ale i na okolnosti, které tyto změny zapříčinily. Každá epocha zároveň zahrnuje významné osobnosti a jejich díla.
Klíčová slova:	archaická latina, klasická latina, vulgární latina, misionářství, Bible
Anotace v angličtině:	This Bachelor thesis examines the evolution of the Latin language from the first written records to the Carolingian Renaissance. The emphasis is placed not only on morphological and syntactic changes, but also on the circumstances that caused the changes that followed. Each epoch also includes important historical figures and their works.
Klíčová slova v angličtině:	archaic latin, classic latin, vulgar latin, missionary, Bible
Rozsah práce:	74 805 znaků/ 47 stran
Jazyk práce:	český jazyk